

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Факультет економічних наук
Кафедра фінансів

Кваліфікаційна робота
освітній ступінь – бакалавр

на тему: **«Аналіз світових фінансових криз, їх наслідки та заходи
попередження»**

Виконав: студент 4-го року
навчання, напряму підготовки
072 «Фінанси, банківська справа
та страхування»

Янович Кирил Вадимович

Керівник: Дяковський Д. А.

Кандидат економічних наук, ст.
викладач

Рецензент: Коваленко Ю. М.

Кваліфікаційна робота захищена з
оцінкою

Секретар ЕК: Донкоглова Н. А.

«___» _____

2023 р.

Київ - 2023

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ КРИЗИ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ	6
1.1. Сутність та класифікація фінансових криз.....	6
1.2. Чинники впливу кризових явищ на світову економіку.....	13
1.3. Передумови виникнення кризових явищ у світовій економіці	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ	22
2.1. Аналіз впливу кризових явищ на структурні процеси світової економіки.....	22
2.2. Вплив світової фінансової кризи та кризи COVID-19 на розвиток світової економіки.....	25
2.3. Характеристика впливу війни в Україні як наростаючої кризи на енергетичний та продовольчий ринок	30
РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ВПЛИВУ, ОСНОВНІ НАСЛІДКИ ФІНАНСОВИХ КРИЗ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ	37
3.1. Наслідки та галузеві особливості прояву кризових явищ в економіці України	37
3.2. Емпірична оцінка впливу фінансових криз на показники економічного зростання України.....	42
3.3. Рекомендації для уникнення кризових явищ у вітчизняній економіці.....	49
ВИСНОВКИ	55
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	57

ВСТУП

Будь-які кризові явища мають негативний вплив на економіку, особливо в наступні роки після їх відновлення. Рецесія, інфляція, зниження платоспроможності населення, банкрутства компаній - все це є наслідками криз, вихід з яких відбувається досить повільно. Таким чином, кризи асоціюються зі збитками, зниженням економіки та іншими негативними наслідками. Проте, саме в період криз приймаються найефективніші рішення та відбувається значне покращення в різних сферах діяльності.

Аналізуючи дані про розвиток світової економіки до та після кризи, можна побачити тенденцію позитивного росту певних показників, на які вплинули дії уряду та компаній, прийняті під час кризового періоду.

Тематика даної дипломної роботи є актуальною, оскільки поточні кризові явища в економіці України, спричинені падінням обсягу ВВП, еміграцією населення, внаслідок неоголошеної війни Росії проти України, можуть призвести до виникнення кризи як в конкретних секторах економіки так і рецесії комплексно. Зважаючи на це, є необхідним проведення аналізу криз "минулого" та дослідження способів і методів запобігання та протидії даному явищу.

Робота вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як Гриценко В. [2], Барановський О.І. [3], Классенс С., Козе М.А. [5], Раделет С. [7], Гольдфайн І. [9] та інших, присвячена дослідженню впливу кризових явищ на економіки країн світу.

Об'єктом дослідження є умови, які формують фінансові кризові явища в економіці.

Предметом дослідження є аналіз кризової ситуації, яка склалася в світі та в Україні, визначення основних наслідків, що впливають на розвиток світової та української економік, а також пропозиція шляхів мінімізації цих наслідків.

Метою дослідження є вивчення теми впливу фінансових криз на світову та вітчизняну економіку та визначення основних напрямів мінімізації наслідків кризи.

В процесі дослідження поставлено виконання ряду **завдань**:

1. Дослідити сутність та класифікацію фінансових криз
2. Визначити чинники впливу кризових явищ на світову економіку
3. Проаналізувати передумови виникнення кризових явищ у світовій економіці
4. Провести аналіз впливу кризових явищ на структурні процеси світової економіки
5. Визначити вплив світової фінансової кризи та кризи COVID-19 на розвиток світової економіки
6. Дати характеристику впливу війни в Україні як наростаючої кризи на енергетичний та продовольчий ринок
7. Визначити наслідки та галузеві особливості прояву кризових явищ в економіці України
8. Зробити емпіричну оцінку впливу фінансових криз на показники економічного розвитку України
9. Надати рекомендації для уникнення кризових явищ у вітчизняній економіці

Теоретичне та методологічне підґрунтя кваліфікаційної роботи складають наукові праці вітчизняних та зарубіжних економістів, які присвячені проблемам кризових явищ в економіці. У ході дослідження було використано сучасні методи дослідження, зокрема метод порівняльного аналізу та метод логічного узагальнення, системно-структурний аналіз (при розгляді теоретичних питань дипломної роботи), аналітичний метод та метод порівняльного аналізу (під час аналізу впливу кризи на світову та українську економіку), багатофакторний аналіз (при аналізі рекомендацій щодо відновлення української економіки), а також нормативно-законодавчу базу у сфері реалізації антикризової політики України.

В процесі написання дипломної роботи були використані різноманітні джерела інформації, зокрема спеціальна та довідкова література, словники, інформаційні видання, дані з Інтернету та річні звіти щодо виконання угоди.

Дипломна робота складається зі вступу, трьох частин (теоретична, аналітична і проектна), висновків та пропозицій, а також списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПЛИВУ КРИЗИ НА РОЗВИТОК ЕКОНОМІКИ

1.1. Сутність та класифікація фінансових криз

Термін "фінансова криза" є загальним поняттям, що описує ситуації раптової втрати значної частини ринкової вартості деяких фінансових активів. У минулому столітті фінансові кризи часто асоціювалися з банківськими кризами і панікою, які супроводжували ці події. Крім того, багато рецесій співпадали в часі з такими кризами [1].

Фінансова криза проявляється у фінансовому секторі та на фінансових ринках і супроводжується такими ознаками, як раптове зростання відсоткових ставок, збільшення частки проблемних банків та небанківських фінансових установ, кількість проблемних боргів, які зростають, значне скорочення кредитування, поява пов'язаних одне з одним банкрутств. Банківська та інші фінансові діяльності переходять до збиткової моделі з переважним застосуванням спекулятивних складових над інвестиційними.

Крім того, відбувається масштабне падіння курсів цінних паперів та затримки розрахунків. Криза платіжної системи супроводжується масовими збитками на ринку похідних фінансових інструментів (деривативів), скороченням ліквідності фінансових ринків та фінансових установ, а також банківською панікою.

У вітчизняній науці фінансову кризу часто визначають як складову економічної кризи та виділяють такі її форми як фінансова, валютна, банківська та біржова криза. При цьому фінансова криза відображає порушення стабільності фінансової системи, а біржова криза вважається подією, що перевищує рамки фінансової кризи [2].

Найбільш зрозуміло він характеризується такими рисами як показано на рисунку 1.1.

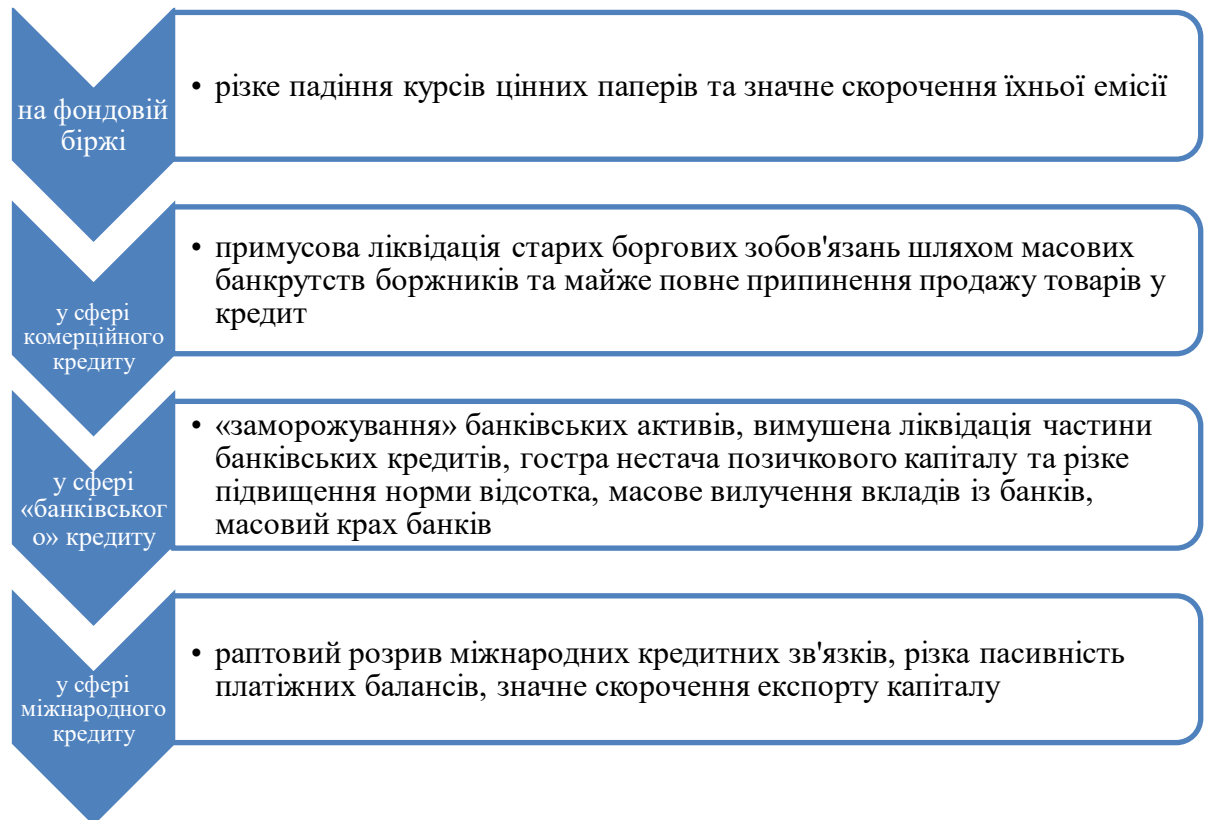

Рисунок 1.1. Основні риси фінансових криз

Джерело: складено авторами на основі даних [3]

За визначенням Богдана Т., фінансова криза є системною кризою, яка охоплює фінансові ринки, фінансові інститути, міжнародні фінанси, кредит та грошовий обіг, а також державні, муніципальні та корпоративні фінанси, як зазначається на рисунку 1.2.

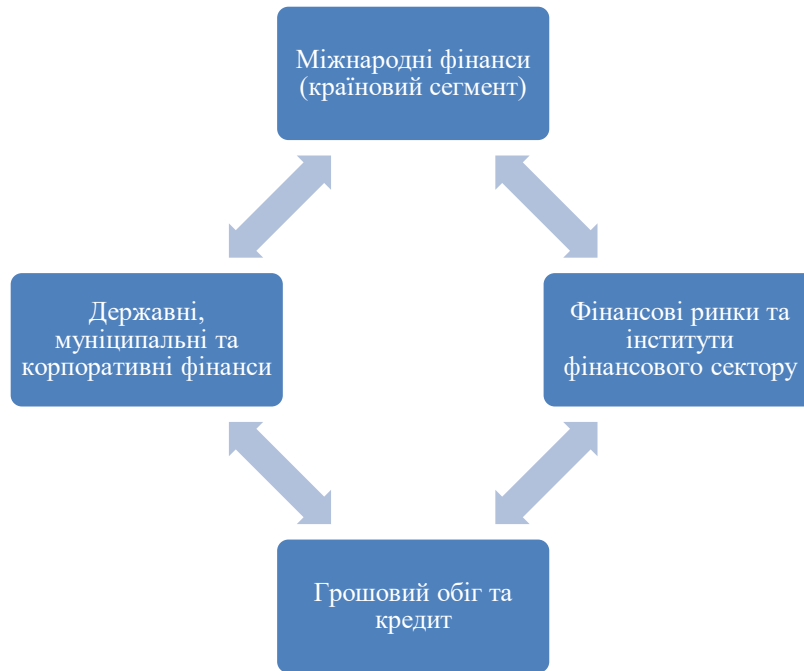

Рисунок 1.2. Сутність поняття «фінансова криза»

Джерело: складено авторами на основі даних [4]

Як зазначається в дослідженнях Міжнародного валютного фонду (МВФ), фінансові кризи мають спільні ознаки, але виявляються у різних формах. Серед них можна виділити:

- значні зміни у розмірах кредитування та цінах на активи;
- серйозні порушення у сфері фінансового посередництва та надання зовнішнього фінансування різним суб'єктам економіки;
- значні проблеми у балансах (фірм, домашніх господарств, фінансових посередників та держав);
- великомасштабна державна підтримка (у вигляді підтримки ліквідності та рекапіталізації).

Наслідки фінансових криз негативно впливають на економічну активність та добробут населення у середньо- та довгостроковій перспективі [5]. Таким чином, фінансові кризи є багатовимірними подіями, і їх важко описати за допомогою одного показника.

Ряд авторів такі як Ф. Девіс [6], С. Раделет, Дж. Сакс [7] пов'язують фінансову кризу з фінансовою нестабільністю, розглядаючи падіння цін на цінні папери як основну форму кризи.

У своїй науковій роботі Баррі Айхенгрін та Річард Портес аналізують типи фінансової кризи, які взаємодіють на фінансовому ринку. Зокрема, вони виділяють банківський, валютний та борговий тип кризи, які взаємодіють між собою та можуть спричинити системну кризу в фінансовому секторі [8].

За висновками зарубіжних експертів, за останні часи спостерігається значне збільшення взаємозв'язку між різними видами валютних криз, що взаємодіють з банківською та біржовою кризою. Також спостерігається поява подвійних криз, коли валютна та банківська кризи виникають послідовно з невеликим інтервалом часу [9, 10].

У науковому форматі можна сформулювати, що суть поняття валютної кризи полягає у виникненні гострої ситуації на валютному ринку через значну номінальну девальвацію або знецінення національної валюти. Виділення валютної кризи в окремий вид є обґрунтованим, оскільки вона специфічна для валютної сфери економічних відносин.

Прямими проявами валютної кризи є різке та значне коливання курсу національної валюти, значні обсяги спекулятивних операцій з валютою, швидкі та значні за масштабами зменшення золотовалютних резервів, підвищення вартості кредиту, падіння цін на внутрішні фінансові ресурси, зниження довіри до банків, відтік капіталу з країни, заміна грошової одиниці або її вартісної основи, застосування валютних обмежень, призупинення торгів на валютному ринку, встановлення штучної рівноваги на валютному ринку, тимчасове припинення конвертованості національної валюти, інфляційні тенденції, перетворення на загальноекономічну проблему зовнішньої заборгованості, погіршення міжнародної валюти, різке порушення балансу міжнародних розрахунків, загострення протиріч між державами внаслідок використання валютного чинника на шкоду інших країн (валютні війни), а також використання міжнародної допомоги. Ці

явища можуть спостерігатися окремо чи в поєднанні між собою та є властивими специфічній сфері валютних економічних відносин.

Валютна криза залежить від валютного режиму в значній мірі. У разі гнучкого обмінного курсу, масштаб зміни курсу визначає його, а у разі фіксованого обмінного курсу - зміна обсягів міжнародних резервів.

За В. Гриценком, валютна криза може бути визначена як знецінення валюти на понад 10% упродовж трьох місяців [2].

Згідно з визначенням К. Осбанда та К. Ван Рекегхем валютна криза відбувається за наявності двох умов. Умови наявності валютної кризи зазначено на рисунку 1.3.

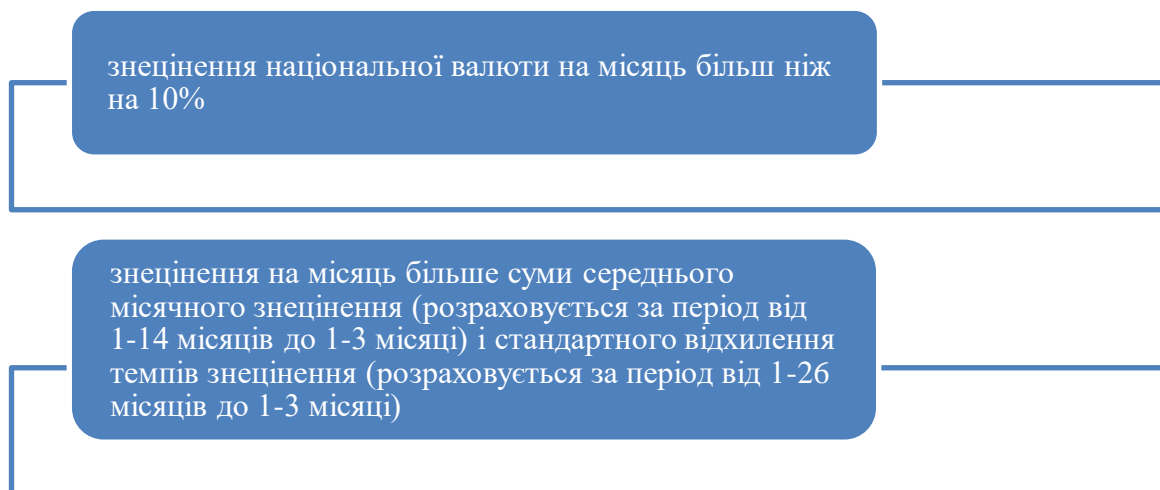

Рисунок 1.3. Основні умови валютної кризи

Джерело: складено авторами на основі даних [12]

Загальний результат проведених досліджень дозволяє встановити кількісні показники, які характеризують валютну кризу. Відповідно до цього, валютна криза визначається як різке знецінення національної валюти, яке становить не менше 25-30% (або зростання темпів знецінення на 10%), одночасно зі скороченням золотовалютних резервів держави. Валютний курс є об'єктом валютної нестабільності, а його проявом є валютний ринок.

У науковому дослідженні звертають увагу на те, що, на відміну від валютної кризи, банківська нестабільність не має достатньої кількості теорій присвячених її сутності. На сьогоднішній день поняття «банківська криза» не

має єдиного тлумачення через постійну появу нових факторів, умов та форм його прояву. Банківська криза є проявом нездатності банківської системи виконувати свої основні функції, зокрема, акумуляції та мобілізації тимчасово вільних коштів, надання кредитів, проведення розрахунків та платежів в економіці країни, які порушують процес надання фінансових послуг, що веде до серйозних негативних наслідків як для реального сектору економіки, так і для фінансового сектору загалом [14].

Зазначається, що кризи на фінансовому ринку взаємопов'язані між собою, проте попередження однієї кризи може мати причинно-наслідковий зв'язок з іншими. Це пов'язано з відсутністю суворої наукової концепції з чіткою та логічною термінологією, що ускладнює інтерпретацію типів фінансових криз за характером та причинами їх виникнення, а також за формами прояву. Економісти, що вивчають різноманіття кризових епізодів на фінансовому ринку, не можуть однозначно інтерпретувати їх, що ускладнює порівняння криз в одних і тих самих країнах.

На підставі аналізу поглядів вітчизняних та зарубіжних економістів можна зробити висновок, що фінансова криза - це аномальний процес різкого порушення стабільного стану фінансової системи, який спричинений впливом різноманітних негативних екзогенних та ендогенних шоків. Це провокує якісні та кількісні зміни та нездатність адаптуватися до нових екстремальних умов, що проявляється дестабілізацією функціонування одного або кількох сегментів фінансового ринку та фінансових інститутів. Це призводить до порушення ліквідності та істотної зміни вартості фінансових інструментів, що обертаються. В результаті спостерігається посилення умов отримання кредиту та скорочення частки позикових коштів, збитки та банкрутства учасників ринку, затримки розрахунків та порушення зв'язків між економічними агентами.

Банківські кризи можна розглядати як складну ситуацію, що виникає внаслідок фактичної або потенційної банківської паніки, або занепаду ринку, що приводить до припинення банками внутрішньої конвертованості своїх

зобов'язань або до необхідності втручання уряду з метою уникнення дестабілізації в банківській системі [14].

Сучасні зарубіжні теорії про банківські кризи зосереджують увагу на відмежуванні банківської кризи від загальної фінансової нестабільності, а також на причинах та імпульсах, що призводять до їх виникнення.

Криза ринку цінних паперів є складним та багатозначним явищем, що включає в себе фондову, біржову та боргову кризи, а також кризу суверенного боргу. Ця криза стосується обігу таких фінансових інструментів, як акції, облигації (боргові цінні папери) та деривативи (похідні фінансові інструменти).

Деякі американські економісти, зокрема Ф. Мішкін та Ю. Уайт [15], рекомендують визначати кризу на ринку цінних паперів як зниження фондового індексу більше ніж на 20%, як для розвинених, так і для ринків, що знаходяться у стані розвитку та формування.

Д. Сорнетте визначає крах ринку як раптове падіння (просідання) фондового індексу на 30% або більше, або монотонне зниження цін на 10% протягом трьох послідовних днів [17].

В економічному дискурсі спочатку термін "подвійна криза" використовувався для позначення ситуації, коли одночасно виникали валютна та банківська кризи. У наш час спостерігається поєднання різних видів валютних криз, які тісно пов'язані з банківськими кризами та кризами ринку цінних паперів, коли вони виникають один за одним з невеликим проміжком часу [18]. Поєднання трьох самостійних (одинарних криз) отримало назву "потрійна криза".

Комбінація подвійної та потрійної кризи суттєво впливає на фінансову систему та економіку в цілому, порівняно з окремими самостійними кризами. Відзначається, що в дослідженнях різних авторів фіксується різна кількість кризових епізодів на фінансових ринках. Це пояснюється відсутністю чіткої та логічно вибудованої схеми понятійного апарату. Внаслідок цього, кризові явища на фінансових ринках однієї країни можуть бути інтерпретовані по-

різному залежно від їх характеру, часу виникнення, причин, що безпосередньо їх викликають, та форм прояву.

1.2. Чинники впливу кризових явищ на світову економіку

Неоднозначність, яка виникла в результаті останньої пандемії, вже відчувається у світових фінансових ринках з негативним впливом на них. Більше того, за останні роки, через серію геополітичних протиріч, ціни на нафту, золото та фондові ринки зазнали різких коливань. Це призвело до того, що геополітичний ризик став більш вагомим фактором, ніж економічний ризик, і є найважливішим фактором, який визначає фінансову стійкість в усьому світі.

У наукових дослідженнях вивчається вплив подій, що стосуються виборів, зміни уряду, політичних потрясінь, громадянських заворушень та терористичних актів на економічні та фінансові показники. Більшість з цих досліджень вказують на негативний вплив таких подій.

У наукових дослідженнях вивчається роль золота як активу-притулку загалом та його захисної функції від глобальних геополітичних ризиків. Цікаво відзначити, що деякі дослідження вказують на те, що золото може бути ефективним інструментом для страхування зростання геополітичних ризиків. Це стосується не лише загального статусу золота як активу-притулку, але й його застосування проти фінансових потрясінь. Такі висновки знайдено в результаті аналізу різноманітних досліджень.

У зв'язку з тим, що світова економіка досі не змогла відновитися від економічного шоку, що виник під час пандемії COVID-19, напад Росії на Україну спричинив нову хвилю паніки на ринках, включаючи товарні та фондові ринки. Конфлікт в Україні призвів до розладу в ланцюгу поставок, що призвело до підвищення цін на товари. Розуміння впливу останньої війни між Росією та Україною на світову економіку є критично важливим, оскільки

Росія є третім за обсягом виробником нафти у світі та значною мірою залежить від експорту металів, газу та корисних копалин. Рисунок 1.4. демонструє, що за останні 15 років світ стикався з трьома значними кризами.

Рисунок 1.4. Найбільші кризи в світовій економіці за останні 15 років.

Джерело: складено авторами на основі власних спостережень

Такі економісти як Канжилал К. та Гош С. досліджували динаміку цін на золото та акції після світової фінансової кризи 2008 року та зробили висновок, що взаємозв'язок між цінами на золото та нафту є нелінійним та асиметричним [22]. Вони також зазначили, що інвестори можуть переключатись між інвестиціями в золото та нафту з метою диверсифікації ризику свого портфеля.

Взаємозв'язок між ціною нафти та золота показаний на рисунку 1.5.

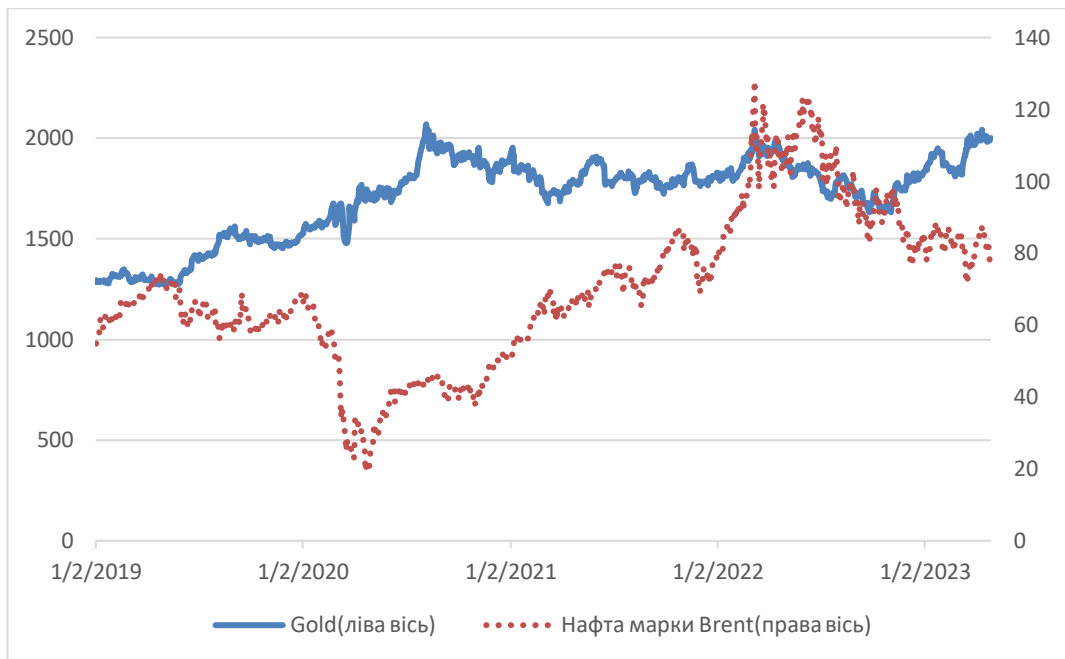

Рисунок 1.5. Динаміка ціна на нафту та золото період 2019-2023 рік

Джерело: складено авторами на основі даних [50, 39]

Останнім часом багато дослідників звернули увагу на взаємозв'язок між цінами на акції, нафту та золото. Це стало актуальним внаслідок різких коливань цін на товари та акції, що спричинені серією криз [26]. Золото та нафта є важливими економічними показниками, оскільки, крім своєї фізичної корисності, вони високоліквідні та становлять найбільшу частку в торгівлі сировинними товарами. Під час світової фінансової кризи 2008 року, пандемії COVID-19 та російсько-української війни спостерігалися значні коливання цін на товари та акції через потрясіння макроекономічних показників, таких як інфляція, ринкова процентна ставка та обмінний курс.

Історично зародилася тенденція, що ціни на акції, золото та нафту проявляли тісний зв'язок і реагували на геополітичні події протягом багатьох років, як доводять емпіричні дані. Наприклад, фондовий ринок зазнав краху під час фінансової кризи 2008 року, аналогічний крах стався під час пандемії COVID-19 у березні 2020 року, коли ринок впав на 26% протягом лише чотирьох днів через рефлекторну реакцію урядів на пандемію. Також війна

між Росією та Україною створила ситуацію, коли інвестори почали шукати безпечні інвестиції у золото і нафту, що збільшило їхню вартість.

Досліджено, що золото, акції та нафта є важливими фінансовими активами, які впливають на інвестиції, споживання, промислове виробництво та управління портфелем. Ціни на фондовому ринку є критичними для інвесторів, оскільки вони впливають на їхні доходи та добробут. Більше того, зміна цін на золото та нафту має важливі наслідки для інвесторів, які бажають отримати прибуток від торгівлі сировинними товарами.

В періоди невизначеності, коли геополітичний ризик впливає на фінансові ринки, існує тісний зв'язок між цінами на золото, нафту та фондові індекси. Зміни цін на акції, нафту та золото є ключовими показниками реакції на кризові ситуації, які можуть виникнути в майбутньому.

1.3. Передумови виникнення кризових явищ у світовій економіці

Дисбаланс попиту та пропозиції, а також зміни в очікуваннях інвесторів є головними причинами світової економічної кризи. Цей дисбаланс проявляється у ряді економічних показників. Для аналізу різних підходів до визначення початку світової фінансової кризи необхідно розглянути різні економічні концепції та спробувати систематизувати основні явища, які можуть призвести до появи нової економічної кризи.

Один з ключових індикаторів, який може свідчити про початок нової світової фінансової кризи, - зміна прибутковості короткострокових та довгострокових облігацій у США. У звичайних умовах дохідність довгострокових облігацій повинна бути вищою, щоб інвестори могли реалізувати довгострокові проекти. Ситуація, коли зростання прибутковості короткострокових облігацій перевищує дохідність довгострокових облігацій протягом тривалого періоду, завжди є симптомом наближення кризи.

З економічної теорії та практики інвестори, щоб прийняти рішення, порівнюють очікувані доходи, які включають показники доходу та ймовірність їх отримання. Хоча довгострокові інвестиції зазвичай приносять більшу прибутковість, зростання невизначеності в довгостроковому періоді призводить до того, що очікувана прибутковість починає зростати в короткостроковому періоді. У зв'язку зі значними коливаннями у світовій економіці інвестори не можуть прогнозувати прибутковість своїх інвестицій на тривалі терміни, що збільшує привабливість короткострокових вкладень.

Збільшення тривалості подібної ситуації впливає на поведінку інвесторів - вони стають більш нетерплячими, оскільки зростає невизначеність, що не дозволяє їм очікувати з достатньою вірогідністю отримання вищого доходу від інвестування в довгострокові цінні папери.

Отже, одним із ключових індикаторів, що свідчить про початок нової світової кризи, є зміна прибутковості короткострокових та довгострокових облігацій у США.

У другій половині 2019 року були очевидні негативні тенденції на ринку облігацій. Зокрема, 14 серпня 2019 року доходність дворічних облігацій перевищила доходність десятирічних облігацій на 1,2 базисних пункти, що свідчить про ймовірний швидкий початок нової світової фінансової кризи.

Аналіз доступних реальних даних про прибутковість державних облігацій США підтверджує наявність дисбалансу. Наприклад, прибутковість річних облігацій США залишалась нижчою, ніж доходність короткострокових облігацій. Такі перекоси у прибутковості облігацій свідчать про погіршення очікувань інвесторів. В стабільній ситуації прибутковість має зростати зі строком їх погашення, але періодичні провали в прибутковості спостерігаються за низкою облігацій.

Один з ключових індикаторів зниження бізнес-активності - це скорочення доходності, пов'язаної з перевезеннями. Уповільнення темпів економічного зростання найбільше відчувають підприємства, що займаються організацією бізнес-взаємодії. Скорочення прибутку в цих компаніях

призводить до скорочення цілого сектора, що в свою чергу негативно впливає на загальні показники економіки.

Таким чином, зниження попиту на логістичні послуги можна вважати передкризовим індикатором, що є наслідком падіння торговельних обсягів та торговельних дисбалансів. Показом важливості даного індикатора може бути погіршення динаміки акцій компанії FedEx наприкінці 2019 року. FedEx є компанією, що спеціалізується на наданні логістичних послуг та має значну клієнтську базу. На рисунку 1.6, можна спостерігати падіння ціни акцій починаючи з середини 2018 року. Це пояснюється тим, що у компанії скорочується прибуток, що свідчить про зменшення попиту на її послуги.

Рисунок 1.6. Динаміка курсу акцій компанії за період 2007-2022 рр.

Джерело: складено авторами на основі даних [28]

У процесі сповільнення економічної активності можуть виникнути деякі ознаки, які свідчать про небезпеку економічних негараздів, зокрема – про низьку ефективність фінансових інститутів. Відсутність можливостей для модернізації державної політики, зокрема, ключових ставок центральних банків, може призвести до складнощів у боротьбі з економічними

проблемами. Зниження вимог до забезпечення та збільшення термінів кредитування можуть стати альтернативними інструментами регулювання економіки, проте їхнє застосування пов'язане з можливими ризиками та небезпеками.

Загалом, країни, які мають можливості для державного регулювання економіки, можуть бути більш успішними в боротьбі з економічними проблемами.

У останні роки деякі країни стикались з проблемою нульових процентних ставок, що має негативний вплив на можливості державних політик щодо стимулювання економічного зростання. У Європейському Союзі ключовим орієнтиром є ключова ставка, яку встановлює Європейський центральний банк (ЄЦБ). Незважаючи на це, ЄЦБ продовжував зберігати нульові процентні ставки за депозитними операціями аж до липня 2022 року [30].

Така нестандартна ситуація пов'язана із формуванням негативних відсоткових ставок впродовж тривалого періоду. Це свідчить про те, що центральний банк намагається мінімізувати операції абсорбування ліквідності, стимулюючи вкладати гроші у економіку. Незважаючи на те, що розміщення коштів у ЄЦБ під негативні відсоткові ставки є не вигідним, кредитні організації все одно продовжували використовувати цей механізм. Проте, такі тенденції в монетарній політиці ЄЦБ демонструють високий ризик зниження ділової активності на європейському фінансовому ринку, що, в свою чергу, пов'язане з деяким скороченням інвестиційних можливостей.

В економіці дохід, що отримується, розподіляється на споживання та заощадження. Коли гроші спрямовуються на споживання, виробники стимулюються збільшувати обсяги виробництва. А коли кошти заощаджуються, вони можуть бути інвестовані у вільний капітал чи капітал у промисловості. Капітал у промисловості використовується для інвестування у виробництво, тоді як вільний капітал може бути розміщений за допомогою

фінансових інструментів. Вільний капітал може переміщуватися між різними галузями. Криза виникає, коли закінчується потік вільного капіталу, який направляється на промисловість. Зниження обсягів вільного капіталу пов'язане зі зниженням доходності від його розміщення. Ця концепція підтверджує припущення, пов'язані зі змінами доходності цінних паперів на американському ринку.

Дослідження Карлоти Перес [31] суттєво вплинули на розвиток концепції довгих хвиль. Вона наголошувала на вирішальному значенні технологічних революцій та фінансового капіталу для економічного розвитку. У своїх дослідженнях Перес поділила технологічні революції на періоди та підкреслювала, що зміна технологічних парадигм неможлива без змін в управлінні, освіті та державному регулюванні. Остання технологічна революція, згідно з розрахунками Перес, відбулася у 1971 році за значного розвитку інформаційних технологій. Застосування концепції Перес дозволяє вважати, що світова фінансова криза 2008 року може бути розглянута як переломний момент у господарському житті країн. З огляду на те, що зміна технологічних систем відбувається в середньому кожні 50 років, фаза зрілості має настати у 2020-2021 роках.

Відповідно до концепції Перес, в зрілій фазі спостерігається скорочення життєвого циклу технологій та зменшення прибутковості виробництва. Також спостерігається зростання соціальної напруги, оскільки багаті продовжують збагачуватися, а бідні стають ще біднішими. Ці тенденції підтверджуються реальними прикладами, такими як протестний рух "жовтих жилетів" у Франції у 2019 році.

Враховуючи ці індикатори, можна прогнозувати виникнення кризових явищ, пов'язаних зі зміною технологічної парадигми. У разі початку фінансової кризи, найбільш істотним є наявність реальних інструментів для стабілізації ситуації. Однак, не всі країни мають центральні банки, які зможуть ефективно стимулювати економіку шляхом зниження ключових

ставок. У таких випадках, обов'язкові резервні вимоги можуть відігравати важливу роль. Також важливим фактором є висока ймовірність нестачі забезпечення для кредитів, що може змусити центральні банки використовувати незабезпечені кредити та спеціалізовані кредитні інструменти, що призведе до додаткових ризиків.

До неврахованих факторів у міжнародних прогнозах на початок 2020 р. можна віднести пандемію COVID-19, яка істотно негативно вплинула на світову економіку. Зниження негативного впливу очікувалось у разі створення ефективної вакцини проти вірусу. Водночас не можна було виключати, що протягом наступних 1–1,5 років він мав би стримуючий вплив на стан світової економіки.

Різні індикатори економічної кризи відображають зростання негативних очікувань з боку інвесторів, які зрештою призводять до обвалу ринку. На основі аналізу теоретичних робіт економістів можна виділити інші ознаки, що свідчать про можливість початку світової економічної кризи. Посилення політичних розбіжностей поряд із зростанням дисбалансу світової економіки здатне посилити вплив негативних факторів, що в підсумку посилить ризик початку нової світової кризи.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ СВІТОВИХ ФІНАНСОВИХ КРИЗ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА ЕКОНОМІКУ

2.1. Аналіз впливу кризових явищ на структурні процеси світової економіки

У минулому столітті Європейський Союз стикався з низкою значних криз, які мали серйозний вплив на економічний розвиток регіону. Особливо суттєвими були криза 2008 року, Вихід Великої Британії з Європейського Союзу, пандемія COVID-19 та війна в Україні. Ці негативні події призвели до серйозних фінансових труднощів для деяких країн ЄС та загального зниження економічного розвитку регіону.

Після кризи 2008 року, багато країн ЄС стали свідками серйозних фінансових потрясінь, що призвело до погіршення бюджетних показників регіону. Згідно з даними на рисунку 2.1, ЄЦБ продовжував зберігати негативні процентні ставки за депозитними операціями до липня 2022 року.

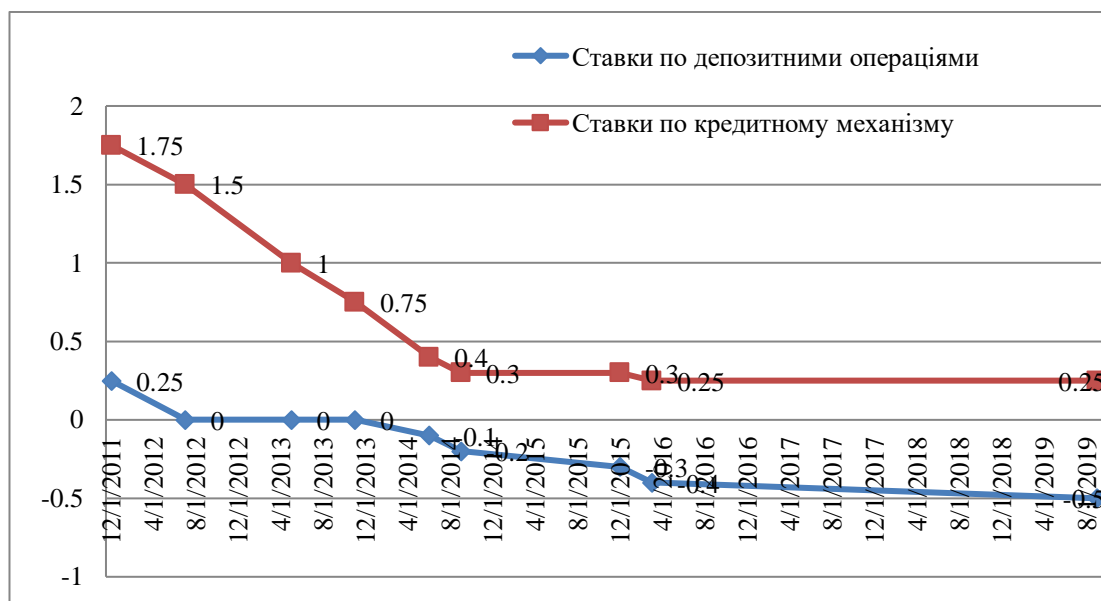

Рисунок 2.1. Ставки за депозитними та кредитними операціями Європейського центрального банку

Джерело: складено авторами на основі даних [30]

Оскільки криза призвела до значного занепаду економіки, ми пропонуємо дослідити основні заходи грошово-кредитної політики, що використовувалися Європейським Союзом під час пандемії COVID-19. Ці заходи наведено в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1. Основні заходи грошово-кредитної політики ЄС за умов кризи 2020 року.

Показник	Країни ЄС
Регулятор	Європейський Центральний Банк
Заходи грошово-кредитної політики під час пандемії 2020 р.	Збереження базової процентної ставки на рівні 0%
	Збільшення запозичень банками на 1 трлн євро для надання кредитів фірмам та домогосподарствам
	Збільшення портфеля облігацій: – викуп державних та корпоративних облігацій на суму 750 млрд євро
	Послаблення правил програми додаткових кредитних вимог

Джерело: складено авторами на основі даних [32]

За даними таблиці 2.1, основними інструментами грошово-кредитної політики країн ЄС стали зниження ключових процентних ставок, додатковий викуп облігацій, пом'якшення резервних вимог та надання додаткової короткострокової ліквідності через угоди РЕПО. Аналогічні заходи вже були вжиті в період кризи 2008 року, і вони дозволили відновити економіку.

Можна стверджувати, що вихід Великобританії з ЄС негативно позначився на економіці Європейського союзу. Основною причиною є зменшення надходжень до бюджету країн ЄС, оскільки Великобританія є країною з сильною економікою та високими обсягами експорту. Крім того, вихід Великобританії з Європейського Союзу значно вплинув на процеси імпорту та експорту. При розриві угоди торгівельні відносини між країнами збереглися, проте деякі імпортні мита були підняті, що негативно позначилося на бізнесі між країнами. Наслідки виходу Великобританії з Європейського союзу ми можемо спостерігати на рисунку 2.2.

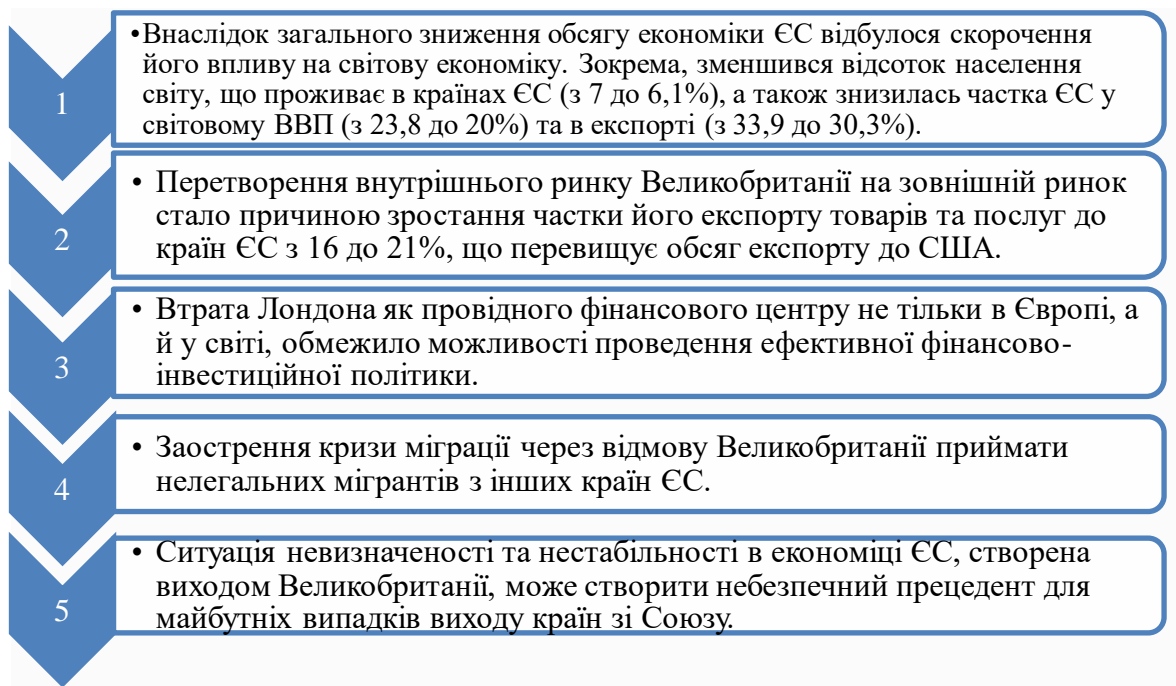

Рисунок 2.2. Наслідки виходу Великобританії для

Європейського Союзу

Джерело: складено авторами на основі даних [33]

Досліджено, що вихід Великобританії став шоком для ЄС та негативно вплинув на ВВП та зростання економіки країн в цілому, зокрема на політичний вплив, який мала ЄС у складі Великобританії.

Наступним кроком буде оцінка впливу війни в Україні на рівень курсу євро в ЄС як показано на рисунку 2.3.

Рисунок 2.3. Курс євро/долар з січня 2022 року по січень 2023 року.

Джерело: складено авторами на основі даних [34]

За даними графіка, війна в Україні стала серйозним випробуванням для Європейського Союзу, що вже страждав від санкцій проти Росії. Ця ситуація спричинила зростання цін на енергетичні та продовольчі товари, а також зниження курсу євро. Незважаючи на це, ЄС продовжує надавати допомогу Україні, що демонструє його здатність впоратися з кризами різного характеру. Хоча Європейський Союз зазнав багатьох випробувань, його економіка залишається сильною.

2.2. Вплив світової фінансової кризи та кризи COVID-19 на розвиток світової економіки

На етапі становлення міжнародної торгівлі відбувалося стійке зростання, що було зумовлено такими факторами як міжнародний поділ праці, інтернаціоналізація виробництва, науково-технічна революція, активна діяльність транснаціональних корпорацій, лібералізація міжнародної торгівлі та розвиток процесів торгово-економічної інтеграції. Немає жодних сумнівів, що ці фактори позитивно вплинули на збільшення обсягів міжнародної торгівлі, зміни її товарної та географічної структури.

Пропонуємо розглянути динаміку світової торгівлі за останні десятиліття на рис. 2.4.

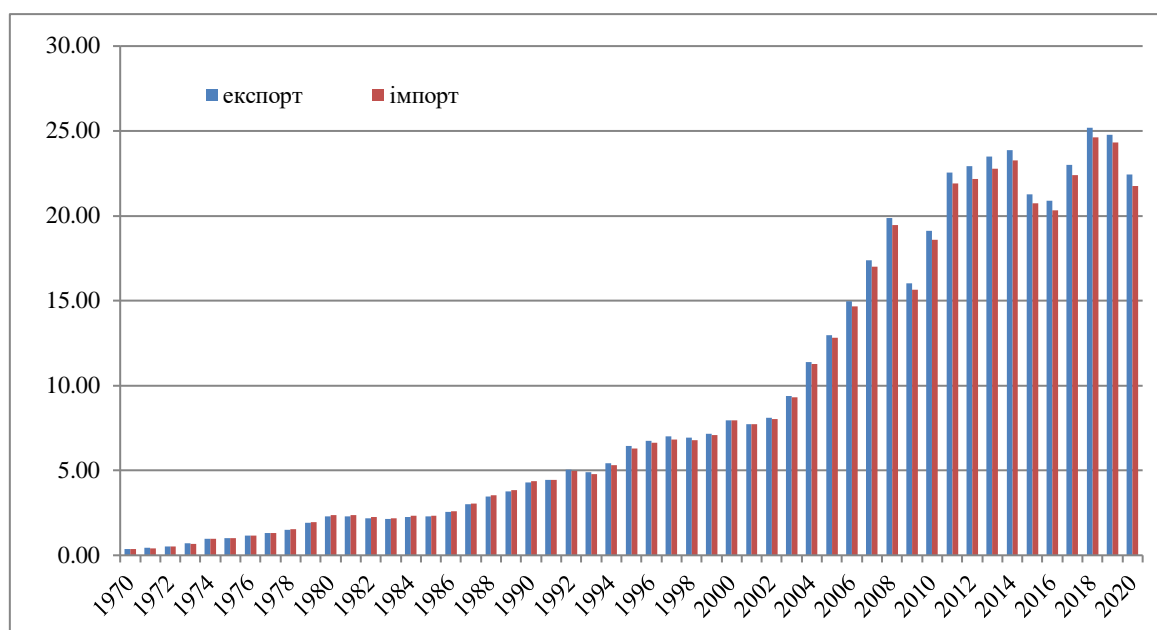

Рисунок 2.4. Динаміка світового експорту та імпорту за період 1970-2020р., трлн. доларів США.

Джерело: складено авторами на основі даних [35]

Динамічний розвиток світової торгівлі за останні 50 років був циклічно підданий впливу фінансових криз та глобальних подій. Як показує рисунок 2.5, світовий експорт та імпорт зменшилися у 2020 році на 10% та 11% відповідно порівняно з 2019 роком і досягли рівня 2017 року. Глобальна пандемія COVID-19, яка призвела до повної зупинки світової торгівлі на кілька місяців, стала причиною такого спаду. Однак, з кінця 2020 року почалося відновлення світової торгівлі. Міжнародний поділ праці, інтернаціоналізація виробництва, науково-технічна революція, активна діяльність транснаціональних корпорацій, лібералізація міжнародної торгівлі та розвиток процесів торгово-економічної інтеграції сприяли збільшенню обсягів та зміні товарної та географічної структури міжнародної торгівлі.

Зростання міжнародної торгівлі в світовій економіці сповільнилося, особливо після глобальної фінансової кризи 2008 року та кризи суверенного боргу ЄС у 2010 та 2011 роках. Адміністрація президента США Дональда

Трампа встановила високі торгові тарифи щодо Канади, Китаю, ЄС, Республіки Кореї, Туреччини та інших країн, що мали негативний вплив на глобальну економіку. За даними досліджень, витрати нових торгових конфліктів склали 800 млрд доларів, що становить близько 4% світової торгівлі та 0,4% світового ВВП станом на 2018 рік (рис. 2.5).

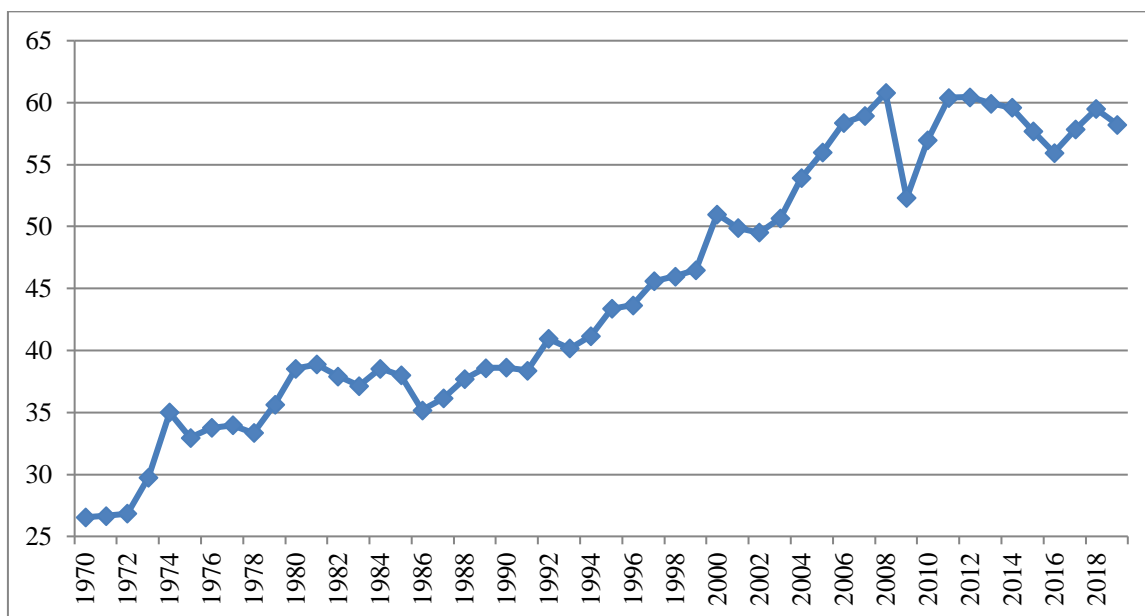

Рисунок 2.5. Співвідношення світової торгівлі та світового ВВП, 1870–2019 рр, %.

Джерело: складено авторами на основі даних [36]

Отже, можна зробити висновок, що послаблення протекціонізму національних економік та перехід до вільних торговельних відносин сприяли прискоренню міжнародної торгівлі та зростанню ВВП, що сприяло загальному світовому економічному розвитку.

Великі історичні події формують глобальне бізнес-середовище та сприяють його подальшому розвитку. Наприклад, у результаті міжнародної економічної кризи 2008-2009 року почався розвиток фінансових технологій. А пандемія в 2020 році стала початком нової ери трансформації світової торгівлі, коли виникла необхідність в карантинних заходах.

Внаслідок пандемії COVID-19 торгівля у світовій економіці досить сильно знизилася. Згідно з даними Світової організації торгівлі (СОТ), обсяг світової торгівлі скоротився на 9,2% в 2020 році.

Перевізники та туристичний бізнес серйозно постраждали від пандемії, зокрема такі гіганти, як Space Travel, Ultramar Express, TEZ TOUR та AnexTour, а також великі авіакомпанії. Головною причиною страждань в цій галузі стала майже повна ізоляція через закриття кордонів більшості країн для запобігання поширенню COVID-19. Крім того, COVID-19 виник у Китаї, що стало ще однією великою проблемою для світового бізнесу. КНР була першою країною, з якою припинили всілякі контакти, але, як виявилось, Китай та інші азіатські країни грають важливу роль у виробництві транснаціональних корпорацій.

Згідно з розпорядженням уряду Китаю, компанії в Шанхаї були зобов'язані закрити свої представництва та не повертатися до роботи до 9 лютого 2020 року. Завод виробника електромобілів Tesla також потрапив до списку компаній, які були змушені призупинити свою діяльність.

У травні 2020 року одна з найбільших автомобільних компаній світу Hyundai повідомила про закриття всіх своїх заводів в Південній Кореї через нестачу комплектуючих з Китаю. Гіганти автопрому BMW та Volkswagen також зупинили свою діяльність у КНР до 10 лютого, вирішивши зберегти безпеку своїх співробітників.

У зв'язку з пандемією COVID-19, американська корпорація Apple Inc. вирішила закрити всі свої офіційні представництва на материковій частині Китаю. Також повідомлялося, що пандемія може вплинути на виробництво Apple, оскільки китайські робітники, які займаються складанням гаджетів компанії, можуть не вийти на роботу через карантин. Аналітик Мінг-Чі Куо спрогнозував падіння поставок телефонів Apple на 10% - до 36-40 млн. одиниць [37].

У зв'язку з поширенням COVID-19 в Китаї, ціни на нафту на світових ринках продовжували знижуватися. Китай є другою країною у світі, після

США, за обсягом споживання нафти. За останні п'ять років на країну припадало близько 40% приросту споживання нафти. Внаслідок пандемії COVID-19, Китай зменшив споживання нафтопродуктів, зокрема, шляхом скорочення кількості рейсів та автомобільних перевезень внутрішньо в країні. В результаті чого, ми можемо побачити зменшення ціни на нафту на рисунку 2.6.

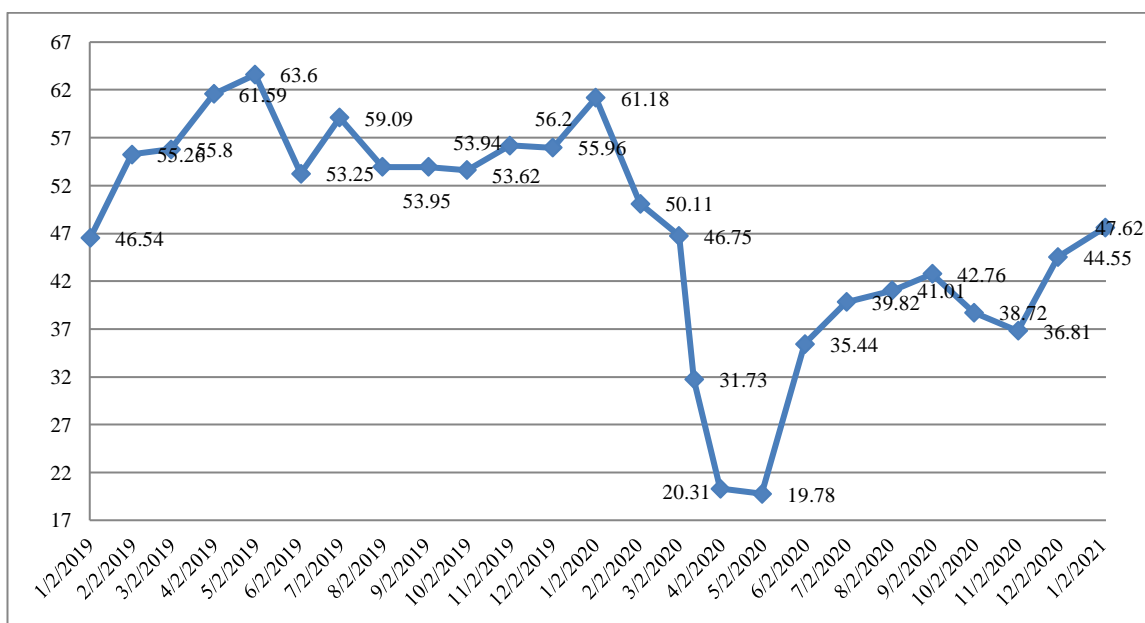

Рисунок 2.6. Динаміка цін на нафту за 2019-2021 рр.

Джерело: складено авторами на основі даних [38]

У світовій торгівлі золотом COVID-19 також залишив свій слід, що можна прослідкувати за динамікою ціни на золото за цей період як показано на рисунку 2.7. До 2020 року середньорічна ціна за унцію золота становила близько 1700 доларів США. У 2020 році попит на золото перевищив пропозицію і навіть досяг ціни 2000 доларів за унцію.

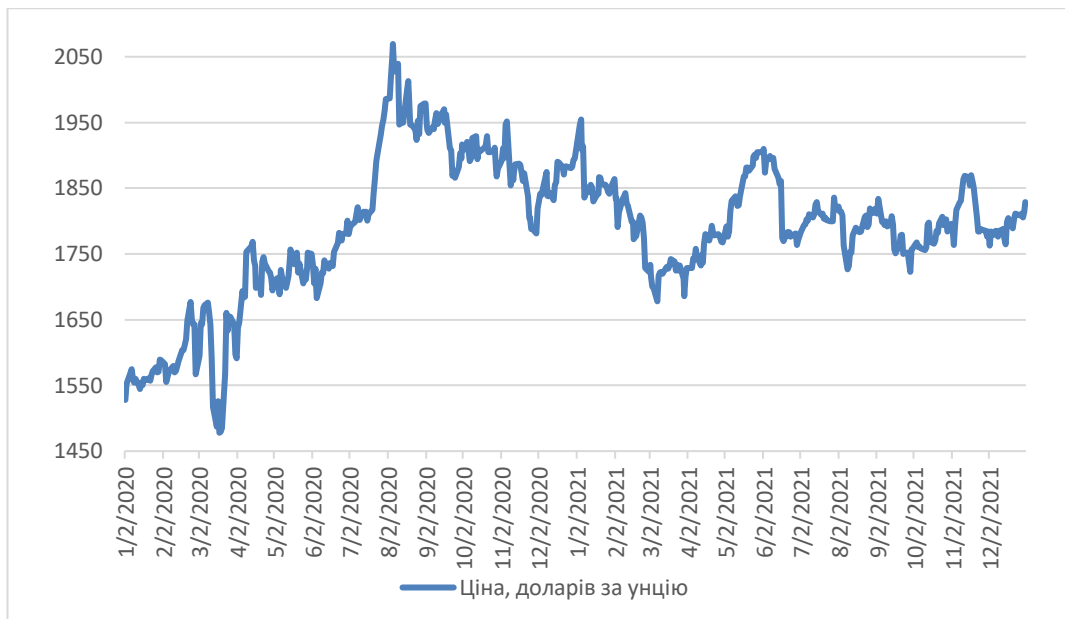

Рисунок 2.7. Динаміка цін на золото за 2020-2021 рік

Джерело: складено авторами на основі даних [39]

Аналізуючи динаміку ціни на золото у зв'язку з епідемією COVID-19, можна зазначити, що у лютому 2021 року послаблення карантинних заходів в світі спричинило падіння ціни на золото. Однак до середини березня ціна на золото піднялася і продовжує зростати.

Загалом, можна зробити висновок, що COVID-19 мав значний вплив на світову торгівлю у період 2020-2021 років, і не тільки компанії, але й країни зазнали втрат від її наслідків.

2.3. Характеристика впливу війни в Україні як наростаючої кризи на енергетичний та продовольчий ринок

У цьому розділі пропонується проаналізувати вплив війни в Україні на світовий ринок продовольства та енергетичних товарів. На сьогоднішній день війна, яка розпочалась у 2022 році, є новою наростаючою кризою не тільки в Україні, але й у всьому світі. Найбільше вона вплинула на ціни на паливно-енергетичні і продовольчі товари.

Геополітичний конфлікт посилив перебої, що почалися під час пандемії, з експортними поставками сільгосппродукції. Росія та Україна є одними з основних світових виробників та експортерів ключових сільгоспкультур. За даними Продовольчої та сільськогосподарської організації Об'єднаних Націй (ФАО), на обидві країни припадає понад 50% глобального виробництва соняшнику, понад 20% виробництва ячменю, 14% виробництва пшениці, 6% – ріпаку та 4% – маїсу (кукурудзи) [40].

Чорноморський регіон вважається ключовим виробником зернових культур у світі. Зокрема, Росія та Україна разом забезпечують майже 30% світових поставок пшениці та ячменю. За результатами 2021 року, Росія стала головним глобальним експортером пшениці та меслину, її частка становила 18% від усіх поставок на світові ринки. У свою чергу, Україна займає п'яте місце у світовому експорті пшениці з часткою 10% та є лідером за обсягами експорту соняшника, четвертою за експортом ячменю та третім за експортом кукурудзи. Детальніше про частки Росії та України у світовому експорті пшениці та ячменю можна дізнатись з рисунків 2.8 та 2.9 відповідно.

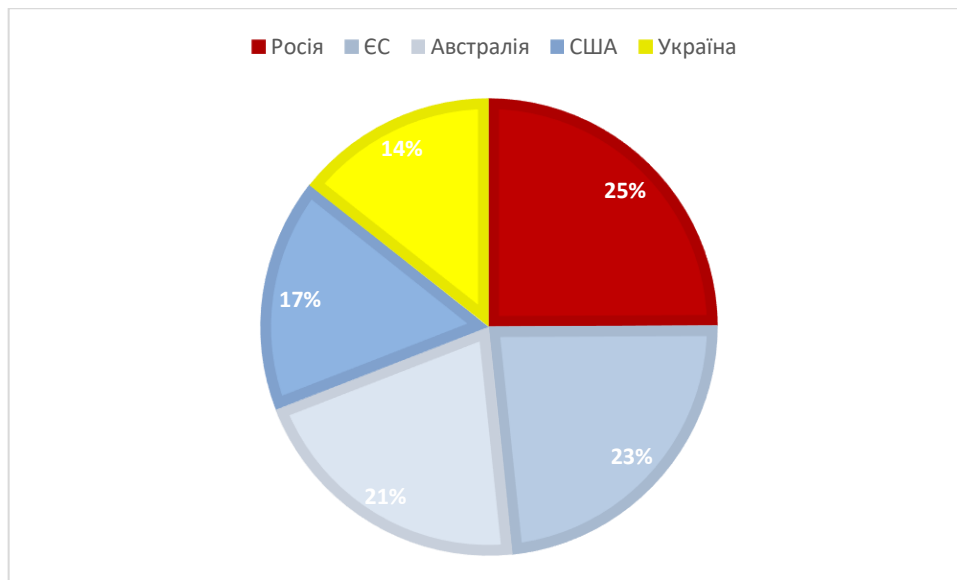

Рисунок 2.8. Частка Росії та України в експорті пшениці станом на 2021 рік, %

Джерело: складено авторами на основі даних [42]

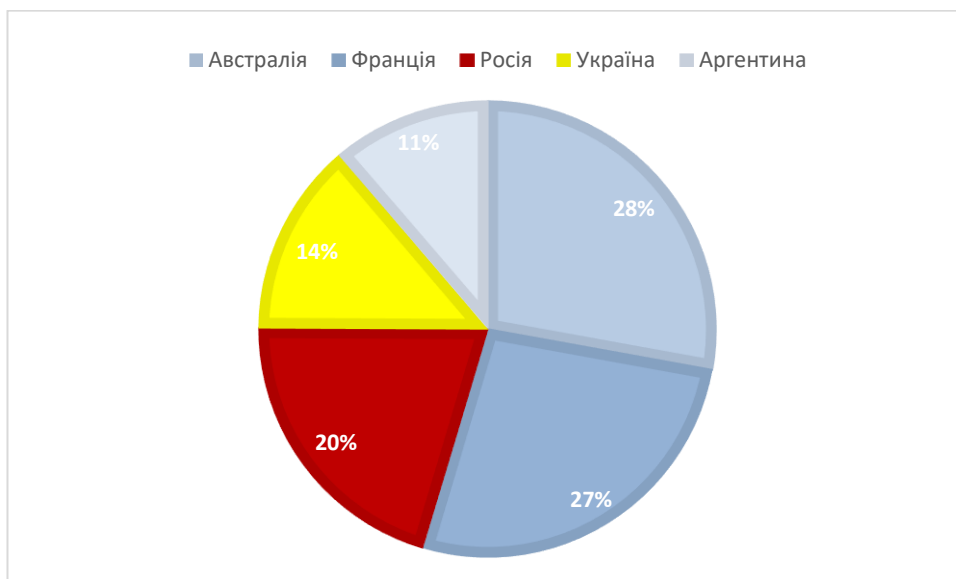

Рисунок 2.9. Частка Росії та України в експорті ячменю станом на 2021 рік, %

Джерело: складено авторами на основі даних [43]

Україна та Росія займають місця серед десяти найбільших експортерів пшениці та ячменю, а їх загальна частка становить 27% і 26% відповідно. Це стало значною загрозою для світової економіки. Уже восени 2022 року

настала світова продовольча криза, яка призвела до значного підвищення цін на продукти харчування, зокрема на хлібобулочні вироби та корми для тварин. Ця криза не обмежилась лише рослинництвом, вона також прямо вплинула на вартість м'яса та супутніх продуктів.

У лютому 2022 р. індекс цін на продовольчі товари досяг історичного максимуму, перевищивши 140 пунктів, що є на 20% вище, ніж на той же період роком раніше. Ціни на пшеницю на Чиказькій біржі за даними на 22 березня були в 1,6 рази вищими, ніж роком раніше [45]. У Західній Європі ціни на пивоварний ячмінь перевищили рівень минулого року на 1,5 рази [44]. Ціни на маїс за перший тиждень березня зросли на 44% у річному вираженні, а ціни на ріпакову та соняшникову олію (які також торгуються на історичних максимумах) – на 65% та 63% відповідно, зафіксувала ФАО. Зростання цін на енергоносії також посилює ситуацію, оскільки воно впливає на вартість виробництва та логістики. Протягом року ціни на нафту та газ зросли майже вдвічі.

ФАО передбачає, що геополітичний конфлікт продовжить підвищувати тиск на ціни на сільгосппродукцію, особливо на пшеницю, яка є основним продуктом харчування для більш ніж 35% населення світу. Якщо поставки соняшnikової олії можна буде замінити іншими рослинними оліями, то заміни пшениці немає. Міністерство аграрної політики та продовольства України запевнило, що близько 30% посівних площ в Україні постраждали в 2022 році. Це може призвести до зменшення врожаю, а також браку робочих рук в сільському господарстві через масові переміщення населення.

У березні 2023 року Україна та Росія встановили обмеження на експорт пшениці, ячменю, жита та проса [46,47]. Такі кроки були необхідними для захисту внутрішніх продовольчих ринків обох країн. Азійські та африканські країни є найбільшими споживачами пшениці з України та Росії. Однак, багато з цих країн є державами з низькими доходами та продовольчим дефіцитом, за класифікацією ООН, а деякі з них – найменш розвиненими країнами [48]. Наприклад, Еритрея та Мадагаскар значно залежні від

поставок пшениці з України та Росії [48]. Такі обмеження в експорті можуть призвести до подальшого підвищення цін на продукти харчування в цих країнах. Підвищення цін на продукти харчування, збоїв в ланцюжках поставок та затримки з доставкою сильно впливають на найбідніші країни, і можуть спричинити політичну нестабільність та заворушення у всьому світі.

Згідно з даними ООН, 45 країн Африки та групи найменш розвинених країн імпортують не менше третини споживаної ними пшениці з Росії або України, в той час як 18 країн отримують не менше половини своїх поставок з цих країн. Крім того, лише Україна забезпечує більше половини постачання пшениці найбільшої гуманітарної організації в боротьбі з голодом - Світової продовольчої програми [49].

Протягом 2022-2023 сільськогосподарського року кількість людей, що стикаються з голодом в країнах Африки на південь від Сахари, Близькому Сході та Північній Африці може збільшитися на 1-2%, в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні - на 0,9-1,4%, а в латиноамериканських країнах, які не є постачальниками пшениці для Росії та України, але відчують кризу через зростання цін - на 0,6-1,1%.

У розвинених країнах наслідки сільськогосподарської кризи можуть бути менш вражаючими, аніж для бідних країн, але все ж дуже відчутні. Зростання цін на основні сільськогосподарські товари призводить до інфляції, яка вже досягла рекордних показників, та сповільнення економічного зростання.

Найбільші наслідки від шоку на ринку кукурудзи відчувають головні імпортери українського маїсу, такі як Китай, країни ЄС, Туреччина та Єгипет, оскільки їхня залежність від України складає близько третини. Імпортери можуть намагатися замінити деякий обсяг на Аргентину, Бразилію та США. Однак, аналогічна проблема, яка виникає з пшеницею залишається.

Зростання цін на зернові культури має широкий вплив на продовольчі ринки, зокрема на ціни на птицю та свинину, оскільки вартість кормових

культур, таких як кукурудза та соняшник, має значний вплив на їхню вартість. Скорочення експорту Росією та Україною може призвести до тривалого підвищення цін на продукцію тваринництва. Залежно від масштабів скорочення експорту, ціни на продукцію тваринництва у 2026-2027 роках можуть підвищитись на 3-10% порівняно з тими, які були б при відсутності геополітичних конфліктів.

Ситуацію посилює різке зростання цін на газ, який є основною для виробництва азотних добрив. Європейські виробники добрив змушені скорочувати своє виробництво через цей фактор.

Накладені на Росію санкції обмежили попит на її енергетичні товари, тому країни, які відмовляються від палива країни-агресора, змушені купувати його за більш високими цінами.

Особливу увагу привертає зростання цін на паливні матеріали, які за кілька місяців зросли удвічі. Головною причиною зростання є максимально висока ціна на нафту та дефіцит на ринку як показано на рисунку 2.10.

Рисунок 2.10. Динаміка цін на нафту Brent за період 2005-2022, доларів за барель

Джерело: складено авторами на основі даних [50]

Ця статистика є негативною, оскільки вже привела до зростання цін на перевезення, а відповідно - до зростання цін на товари народного споживання та комунальні послуги. Зростання рівня інфляції також є наслідком цього зростання цін.

На даний момент, країни світу зосереджують свої зусилля на запобіганні продовольчої та енергетичної кризи, яка може виникнути в найближчій перспективі. Додатково, країни прикладають максимум зусиль для зупинення війни в Україні та повернення миру та стабільності.

РОЗДІЛ 3. ОЦІНКА ВПЛИВУ, ОСНОВНІ НАСЛІДКИ ФІНАНСОВИХ КРИЗ ДЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЇХ МІНІМІЗАЦІЇ

3.1. Наслідки та галузеві особливості прояву кризових явищ в економіці України

Починаючи з 24 лютого 2022 року, Україна стала свідком однієї з найболючіших історичних подій - війни, яка назавжди залишить свій слід у нашій національній історії і відкриє новий етап у розвитку економіки країни. Величезні збитки, завдані українському бізнесу, не можна порівняти з кризою 2008 року чи пандемією. Ці зміни надзвичайно складні для адаптації та прийняття, тому ми пропонуємо проаналізувати загальні збитки, завдані українській економіці та інфраструктурі як показано на рис 3.1 та 3.2.

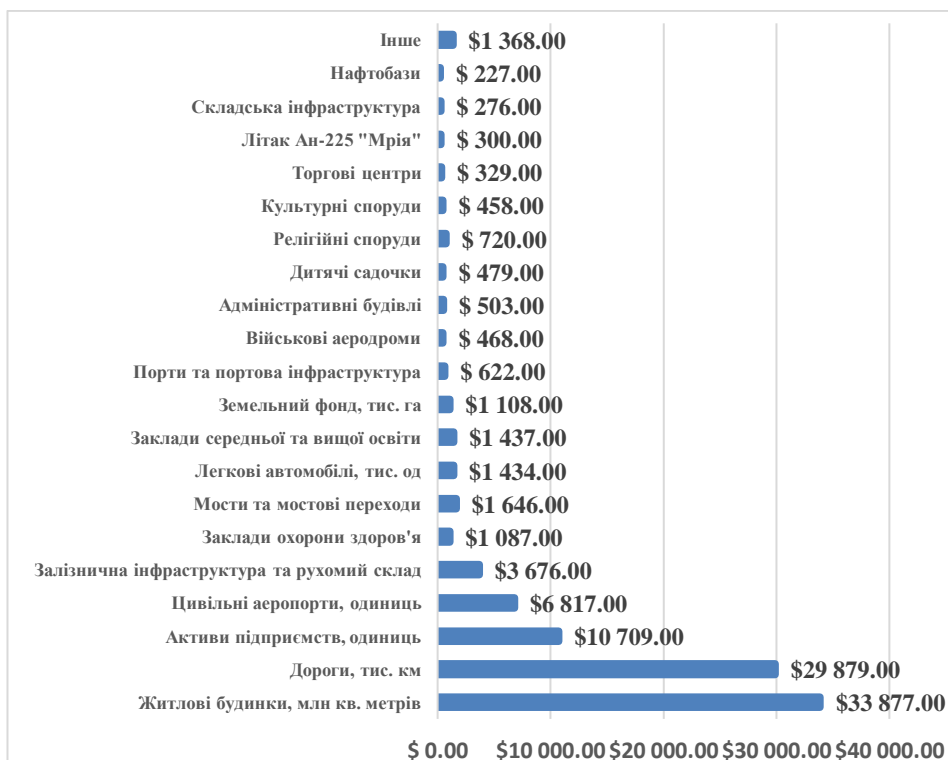

Рисунок 3.1. Сумарні втрати української інфраструктури від військової агресії Росії станом на травень 2022, млн. дол. США

Джерело: складено авторами на основі даних [51].

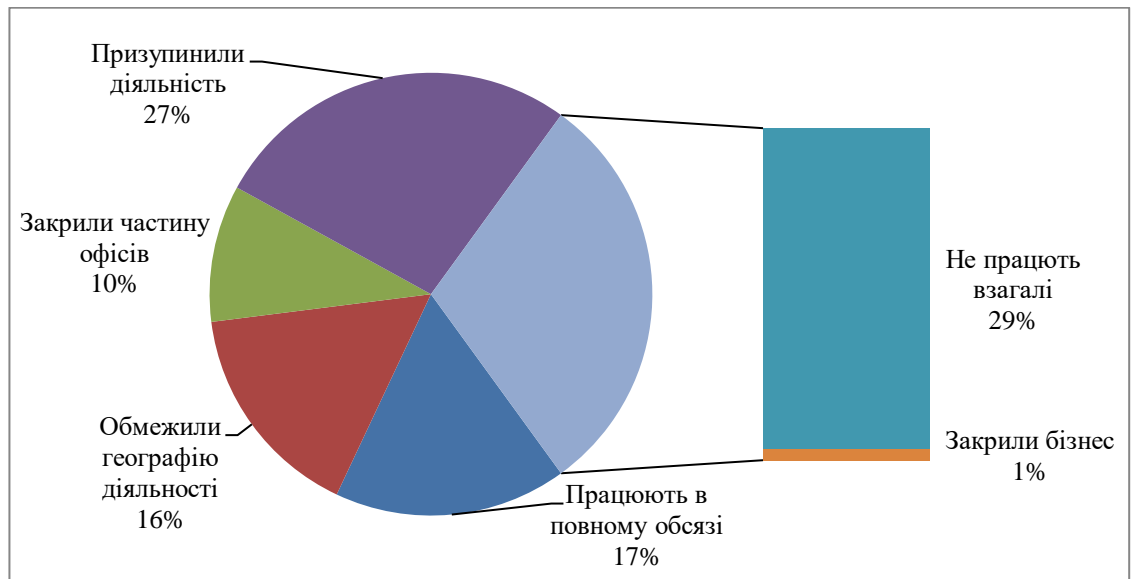

Рисунок 3.2. Структура активності українських підприємств у період війни 2022, %

Джерело: складено авторами на основі даних [52]

Аналізуючи рисунок 3.2, ми бачимо, що з початку війни діючими є лише 17% підприємств. Багато українських компаній закрили свої офіси на територіях, що перебувають під іншим контролем, та перенесли свої активи в інші безпечні регіони. Проте, компанії, які розташовані на окупованих територіях, змушені були повністю припинити свою діяльність.

Україна потребує додаткових мільярдів доларів для реконструкції зруйнованої інфраструктури. Однак механізм підтримки з боку Європейського Союзу вже запущений, і спільнота вірить та сподівається, що ЄС зможе реалізувати свій план по відновленню України після перемоги у війні та допомогти нашій країні якнайшвидше відновити свою інфраструктуру та підняти економіку.

У протіканні століть Україна здобула заслужену славу "житниці Європи" завдяки високій кількості родючих "чорноземів" - понад чверть усієї такої землі в світі знаходиться саме тут. Україна займає лідерські позиції в експорті зерна, соєвих бобів та соняшникової олії, що дозволяє їй

підтримувати свій статус ключового гравця на світовому аграрному ринку. Зараз експорт українських сільськогосподарських продуктів збільшується на ключових світових ринках, таких як Китай, Єгипет, Індія, Туреччина та Європейський Союз.

При цьому, варто дослідити вплив війни на структуру українського експорту у 2022 році. Згідно з даними, представленими на рисунку 3.3, можна провести аналіз цього впливу.

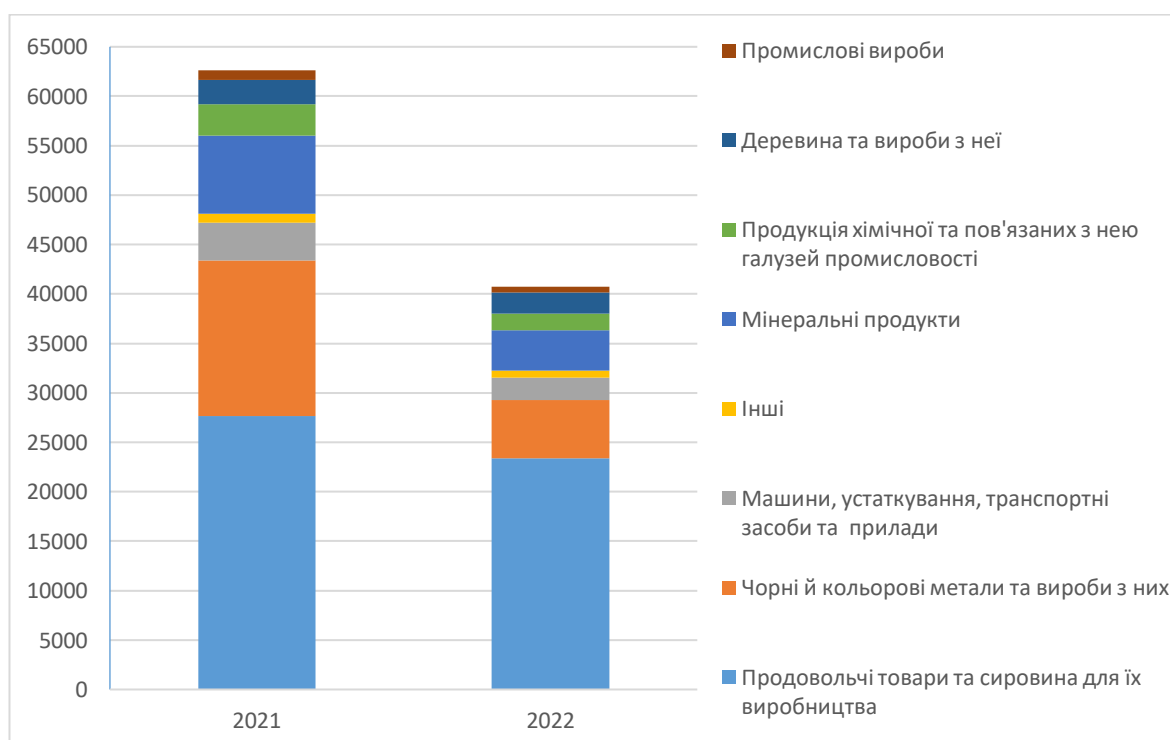

Рисунок 3.3. Порівняльний аналіз структури експорту в Україні станом на 2021 та 2022 роки, млн. дол. США.

Джерело: складено авторами на основі даних [53]

На основі отриманих даних можна стверджувати, що війна в Україні значно вплинула на структуру її експорту. Зокрема, за результатами 2022 року, можна відзначити, що на перше місце у структурі експорту вийшли продовольчі товари, а експорт чорних й кольорових металів та виробів з них суттєво зменшився.

Далі дослідимо динаміку українського експорту сільськогосподарської продукції за основними категоріями як показано на рисунку 3.4.

Рисунок 3.4. Динаміка експорту українського аграрної продукції за категоріями за період 2011-2022 рр., млн. дол. США

Джерело: складено авторами на основі даних [53]

З рисунку 3.4 видно, що динаміка експорту сільськогосподарської продукції з України досягла свого піку в 2021 році, після того, як він відновився після пандемії COVID-2019 в 2020 році. Але війна в Україні стала новою хвилею випробувань для вітчизняного аграрного експорту, що призвело до зменшення експортних продажів через блокування портів та неможливість компаній експортувати свою продукцію.

Наступним дослідимо поведінку НБУ шляхом аналізу облікової ставки за 2005-2022 рік на рисунку 3.5.

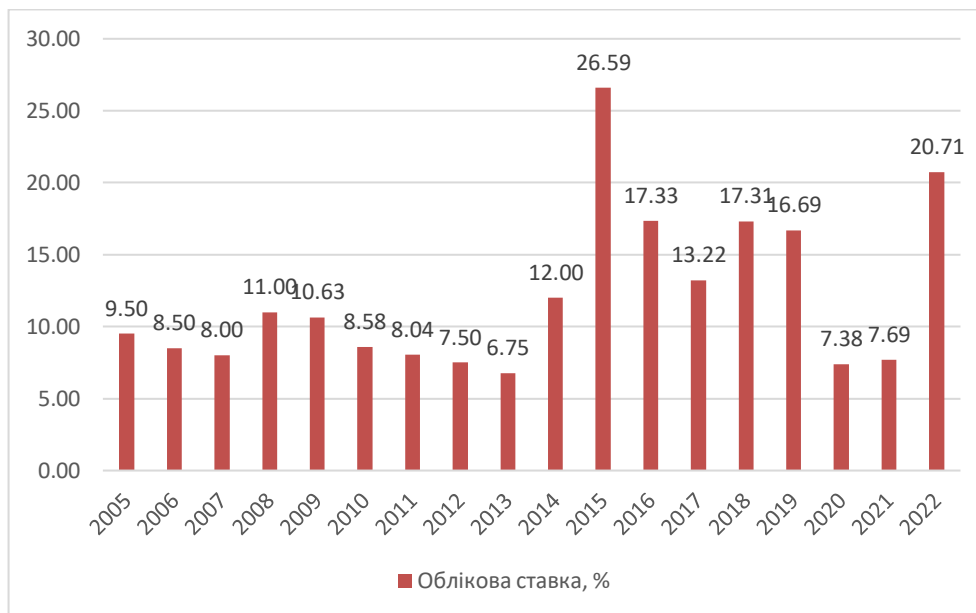

Рисунок 3.5. Динаміка облікової ставки за 2005-2022 р.

Джерело: складено авторами на основі даних [54].

2 червня 2022 року Правління Національного банку України прийняло рішення щодо підвищення облікової ставки до 25% на рік. Головною метою 2022 року, разом з іншими заходами, є захист доходів та заощаджень громадян в гривні, збільшення привабливості гривневих активів, зменшення тиску на валютному ринку та посилення спроможності Національного банку забезпечувати стабільність курсу та стримувати інфляційні процеси в умовах війни.

Під час спалаху повномасштабної агресії Росії проти України, Національний банк України вжив певних заходів щодо забезпечення стабільності фінансової системи та платіжної дисципліни в країні. У зв'язку з важливими психологічними викликами, що виникли у суспільстві внаслідок воєнної агресії, Національний банк вирішив утриматися від зміни облікової ставки. Це було обґрунтовано тим, що зміна ставки мала незначні шанси

позитивно вплинути на стабільність очікувань та підтримку гривневих активів, включаючи фіксацію обмінного курсу. Основними діями Національного банку в цей період були забезпечення неперервного функціонування банківської системи та забезпечення стабільності платежів в економіці. З метою зниження попиту на валюту та забезпечення фіксації обмінного курсу Національний банк ввів валютні обмеження та здійснював інтервенції з продажу валюти на міжбанківському ринку з метою поповнення залишкового дефіциту валюти.

3.2. Емпірична оцінка впливу фінансових криз на показники економічного зростання України

У даному розділі ми пропонуємо провести оцінку важливості макроекономічних показників в Україні, які можуть впливати на економічний зріст країни. Для досягнення цієї мети ми використовуємо метод множинної лінійної регресії, який базується на методі найменших квадратів. Цей метод дозволяє дослідити залежність залежної змінної Y від незалежних змінних X . Отримані результати оцінки можуть бути корисними для визначення ключових макроекономічних факторів, які впливають на економічний зріст України, та розробки ефективної політики розвитку країни.

Для проведення аналізу економічного зростання України ми використовували реальний ВВП в млн. грн. як залежну змінну з щорічними даними з 2005 по 2022 роки. Незалежні змінні, які ми обрали для дослідження, включають річну середньозважену облікову ставку Національного банку України, обсяг експорту товарів та послуг та зовнішній борг. Ми вважаємо, що ці показники є фундаментальними факторами, що впливають на економічну діяльність України в цілому.

Дані для аналізу представлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1. Динаміка реального ВВП, облікової ставки НБУ, експорту та державного боргу за період 2005-2021 р.

Рік	Реальний ВВП, млн. грн.	Облікова ставка, %	Експорт, млн. грн.	Держборг, млн. грн.
2005	400228,5	9,50	227252	30647
2006	487592,3	8,50	253707	54512
2007	618122,6	8,00	323205	79955
2008	775188,9	11,00	444859	101659
2009	813308,1	10,63	423564	103396
2010	992272,2	8,58	549365	117343
2011	1258700	8,04	707953	126236
2012	1304064	7,50	717347	135065
2013	1410609	6,75	681899	142079
2014	1365123	12,00	770121	126308
2015	1430290	26,59	1044541	118729
2016	2034430	17,33	1174625	113518
2017	2445587	13,22	1430230	116578
2018	3083409	17,31	1608890	114710
2019	3675728	16,69	1636416	121739
2020	3818456	7,38	1637399	125690
2021	4363582	7,69	2224704	129711
2022	3865780	20,71	1840563	131998

Джерело: складено авторами на основі даних [54, 55, 56, 57]

За всю історію України спостерігається найбільше щорічне падіння економіки. Основною причиною цього падіння ВВП є повномасштабна війна, яку розпочала Росія 24 лютого 2022 року, та пов'язані з нею наслідки. Серед них - окупація окремих територій, руйнування інфраструктури та виробничих потужностей, блокада чорноморських портів та розрив логістичних зв'язків, масштабна міграція. Ці наслідки разом спричинили різке скорочення споживчого попиту, інвестиційної діяльності, експорту та врожаїв.

У 2022 році фактичне падіння економічної активності виявилось меншим, ніж передбачали багато організацій на початку повномасштабного вторгнення, та кращим, ніж оцінки Національного банку, які були опубліковані в Інфляційному звіті за січень 2023 року. Поліпшення економічних показників порівняно з початковими прогнозами обумовлено

стрімким зростанням бюджетних витрат, насамперед на оборону та безпеку, що сприяло державному споживанню та інвестиціям, а також швидкою адаптацією населення та бізнесу до воєнних умов, включаючи перебої з енергопостачанням, які відбулися наприкінці року.

На основі всіх незалежних змінних ми побудували модель як показано на рисунку 3.6.

Dependent Variable: REAL_GDP				
Method: Least Squares				
Date: 05/06/23 Time: 19:21				
Sample: 2005 2022				
Included observations: 18				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
EXPORT	2.506630	0.117485	21.33569	0.0000
RATE	-37824.50	10845.27	-3.487649	0.0036
GOVDEBT	-2.825746	2.349575	-1.202663	0.2491
C	288284.9	248771.5	1.158834	0.2659
R-squared	0.979187	Mean dependent var	1983410.	
Adjusted R-squared	0.974727	S.D. dependent var	1439630.	
S.E. of regression	228865.4	Akaike info criterion	27.71279	
Sum squared resid	7.33E+11	Schwarz criterion	27.91065	
Log likelihood	-245.4151	Hannan-Quinn criter.	27.74007	
F-statistic	219.5504	Durbin-Watson stat	1.654880	
Prob(F-statistic)	0.000000			

Рисунок 3.6. Побудова Моделі 1.0.

Джерело: складено авторами за допомогою ПП «EViews 8»

В результаті проведених операцій, ми можемо спостерігати, що не всі фактори значущі за критерієм Стьюдента. Для подальшого аналізу позначимо цей результат як Модель 1.0.

Для визначення оптимальної моделі, яка є якісною та зі значущими показниками, здійснюватимемо поступовий відбір незначущих змінних. Зокрема, згідно з цією моделлю, нашим завданням є виключення незначущої змінної - зовнішнього боргу країни.

Dependent Variable: REAL_GDP
 Method: Least Squares
 Date: 05/06/23 Time: 20:43
 Sample: 2005 2022
 Included observations: 18

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
EXPORT	2.428366	0.099261	24.46450	0.0000
RATE	-36885.05	10976.88	-3.360248	0.0043
C	41500.28	142721.7	0.290778	0.7752
R-squared	0.977037	Mean dependent var		1983410.
Adjusted R-squared	0.973975	S.D. dependent var		1439630.
S.E. of regression	232246.0	Akaike info criterion		27.69999
Sum squared resid	8.09E+11	Schwarz criterion		27.84839
Log likelihood	-246.2999	Hannan-Quinn criter.		27.72046
F-statistic	319.1059	Durbin-Watson stat		1.354122
Prob(F-statistic)	0.000000			

Рисунок 3.7. Побудова Моделі 2.0

Джерело: складено авторами за допомогою ПП «EViews 8»

На рисунку 3.7, в рамках Моделі 2.0, всі змінні є значущими, як це підтверджується критерієм Стюдента. Тому ми проведемо якісний аналіз моделі та розглянемо характеристики побудованої Моделі 2.0. Спочатку слід зазначити, що скоригований коефіцієнт детермінації (Adjusted R-squared) становить 0,973 або 97,3%, що свідчить про дуже тісні зв'язки між залежною та незалежними змінними. Це означає, що незалежні фактори пояснюють досліджувану зміну на рівні 97,3%.

Наступним етапом є перевірка адекватності та значимості Моделі 2.0. Модель є адекватною, оскільки значення Prob(F-statistic) менше за 0,05 або 5%. Крім того, всі коефіцієнти є значущими, оскільки для кожного коефіцієнта відповідне значення Prob. менше за 5% або 0,05, порівняно з моделлю 1.0.

Для перевірки придатності нашої моделі для дослідження здійснимо кілька тестів з метою визначити взаємовплив показників. В першу чергу,

проведемо аналіз мультиколінеарності моделі за допомогою кореляційної матриці незалежних змінних як показано на рисунку 3.8.

	RATE	EXPORT
RATE	1.000000	0.376001
EXPORT	0.376001	1.000000

Рисунок 3.8. Перевірка моделі на мультиколінеарність.

Джерело: складено авторами за допомогою ПП «EViews 8»

Після проведення кореляційного аналізу ми прийшли до висновку, що між незалежними змінними облікової ставки НБУ та експорту існує слабкий зв'язок, оскільки коефіцієнт кореляції між ними становить 0,376. Отже, можемо стверджувати, що в даній моделі відсутня мультиколінеарність.

Наступним кроком перевірки нашої моделі є наявність або відсутність гетероскедастичності. Для перевірки моделі на гетероскедастичність, ми використали тест Вайта як це показано на рисунку 3.9.

Heteroskedasticity Test: White

F-statistic	1.938417	Prob. F(5,12)	0.1612
Obs*R-squared	8.042451	Prob. Chi-Square(5)	0.1539
Scaled explained SS	3.808747	Prob. Chi-Square(5)	0.5773

Рисунок 3.9. Перевірка Моделі на гетероскедастичність.

Джерело: складено авторами за допомогою ПП «EViews 8»

Після проведення досліджень ми з'ясували, що значення коефіцієнту Prob. у кожному стовпчику перевищує 0,05 або 5%. Отже, ми можемо прийти до висновку, що гетероскедастичність відсутня в даній моделі.

Для того щоб перевірити наявність автокореляції у даній моделі, ми використаємо LM Test Бройша-Годфрі як показано на рисунку 3.10.

Breusch-Godfrey Serial Correlation LM Test:

F-statistic	0.969171	Prob. F(2,13)	0.4052
Obs*R-squared	2.335611	Prob. Chi-Square(2)	0.3110

Рисунок 3.10. Перевірка моделі на автокореляцію.

Джерело: складено авторами за допомогою ПП «EViews 8»

Значення Prob. в кожному стовпчику становить більше 0,05 або 5%, що каже нам про відсутність автокореляції.

Далі, ми маємо провести перевірку розподілу залишків на нормальність. Для перевірки залишків на нормальність використовується Histogram Normality Test як показано на рисунку 3.11.

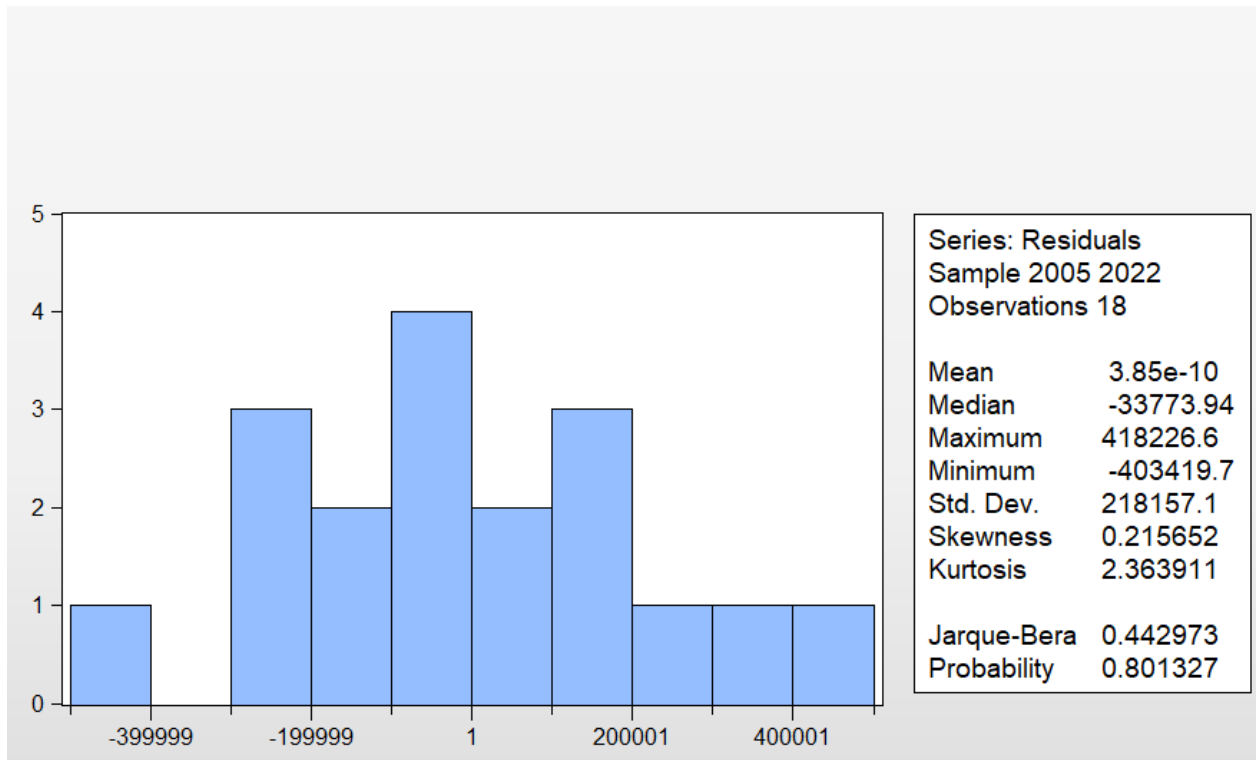

Рисунок 3.11. Перевірка моделі на нормальність залишків.

Джерело: складено авторами за допомогою ПП «EViews 8»

Результати тесту ми отримали у вигляді графіку розподілу залишків та відповідних значень тесту на нормальність. Коефіцієнт Probability становить 0,8, що є значно більшим критичного значення 0,05. А тому, ми можемо зробити висновок, що залишки мають нормальний розподіл.

Економічний аналіз моделі проведемо, використовуючи порівняння факторів за ступенем їх впливу на залежний показник. Для цього використаємо метод коефіцієнтів еластичності як показано на рисунку 3.12.

Scaled Coefficients
Date: 05/06/23 Time: 21:19
Sample: 2005 2022
Included observations: 18

Variable	Coefficient	Standardized Coefficient	Elasticity at Means
RATE	-36885.05	-0.141887	-0.224628
EXPORT	2.428366	1.033018	1.203705
C	41500.28	NA	0.020924

Рисунок 3.12. Метод коефіцієнтів еластичності.

Джерело: складено авторами за допомогою ПП «EViews 8»

В результаті, ми можемо зробити висновок, що:

- Зі збільшенням облікової ставки НБУ на 1%, реальний ВВП зменшується на 0,22%
- Зі збільшенням експорту на 1%, реальний ВВП збільшується на 1,2%

На основі проведеного економетричного моделювання було встановлено, що побудована модель є адекватною, і гіпотеза про правильність функціональної форми підтверджується. Досліджувані показники, а саме облікова ставка та експорт, є статистично значущими. Модель є сталою, якісною, відсутня мультиколінеарність, гетероскедастичність, автокореляція, залишки мають нормальний розподіл. Отже, всі проведені тести свідчать про те, що було здійснено якісний аналіз впливу незалежних факторів на зміну реального ВВП.

За результатами дослідження встановлено, що при збільшенні облікової ставки на 1%, реальний ВВП зменшиться на 0,22%. З іншого боку, при збільшенні експорту на 1%, реальний ВВП збільшиться на 1,2%. Отже,

облікова ставка та експорт є важливими факторами, які впливають на рівень економічного зростання. Враховуючи отримані результати, можна зробити висновок про необхідність ретельного аналізу та регулювання цих факторів для досягнення стабільного економічного зростання країни.

3.3. Рекомендації для уникнення кризових явищ у вітчизняній економіці

Кризу, що виникла внаслідок війни в 2022 році, важко порівняти зі звичайними кризами, які відбувалися в світовій економіці, особливо за останні 50 років. У цьому контексті пропонується дослідити заходи, які були прийняті розвиненими країнами під час пандемії COVID-19 в 2020 році. Особлива увага має бути приділена зменшенню рівня інфляції, яка стала критичною у світі та потребує негайних рішень з боку урядів країн.

У зв'язку з наростанням пандемії COVID-19 на початку 2020 року уряди всіх держав вжили низку заходів для регулювання економіки. Серед цих заходів можна виділити відстрочку податків, зменшення розміру страхових внесків та відстрочку їх сплати, відстрочку по кредитах, пільгові кредити, мораторій на банкрутство, зменшення наглядового навантаження, послаблення ліцензування та інші заходи, такі як оренда відпусток, зниження еквайрингових комісій при онлайн-продажах товарів, звільнення від адміністративних штрафів за валютні порушення, нульова ставка та звільнення від ПДВ на імпорт медичних товарів для боротьби з COVID-19, відстрочення вимоги про обов'язкову переустановлення вітчизняного програмного забезпечення на півроку, можливість зміни умов та ціни держзамовлення через COVID-19, підтримка забудовників та звільнення від штрафів за несвоєчасну оплату житлово-комунальних послуг [58].

Для підтримки економіки США було вжито наступних заходів: купівля активів вторинного ринку та іпотечних облігацій, випуск необхідної кількості грошей для забезпечення безперебійного функціонування ринків та реалізації грошово-кредитної політики, зниження ключової ставки

Федеральної резервної системи майже до нуля, створення фонду для купівлі великих корпоративних облігацій. Роботодавці США надали ліквідність учасникам фінансового ринку терміном на один день під нульовий відсоток. Федеральна резервна система США виділила 2,3 трильйони доларів для підтримки економіки країни.

Видно, що заходи для стабілізації економіки Європейського Союзу здебільшого є монетарними. У зв'язку з пандемією COVID-19, ЄС виділив 500 мільярдів євро на ці цілі, з яких 300 мільярдів пішли на підтримку безробітних та малого і середнього бізнесу. Крім того, ЄС запропонував країнам-членам позики для боротьби з економічними проблемами, що виникли внаслідок пандемії COVID-19, включаючи кредити для переміщених громадян ЄС та підтримку малого і середнього бізнесу. В рамках заходів, передбачених ЄС було перенесення термінів виконання зобов'язань щодо погашення кредитів та надання кредитних пільг [59].

Великобританія також здійснювала значний обсяг антикризових заходів для підтримки своєї економіки. Акцент у таких заходах робиться на кредитуванні, зокрема наданні кредитних гарантій на суму 400 мільярдів доларів, які спрямовані на зменшення умов кредитування для компаній. Крім того, Великобританія також надавала тримісячний пільговий період тим, хто відчуває фінансові труднощі. Такі заходи були важливими для допомоги бізнесу та підтримки економіки країни в умовах пандемії COVID-19.

21 березня 2020 року Китай оголосив про пакет заходів з метою підтримки відновлення економічної активності після епідемії COVID-19. Ці заходи включають кредити рефінансування, зменшення податкового навантаження на бізнес та пільгову податкову політику для іноземних інвесторів [60]. Важливо зазначити, що Китай акцентує увагу на заходах, що спрямовані на відновлення інвестиційної активності в економіці. У свою чергу, для боротьби з наслідками пандемії, Німеччина пропонувала низку заходів, таких як надання приватним компаніям капіталу з фонду стабільності, державний викуп частини акцій компаній, надання кредитів

приватним компаніям у необмеженому розмірі, розширення участі держави в приватних компаніях, виділення коштів на "термінову допомогу" фізичним особам-підприємцям, а також на допомогу інвестиційним банкам та лікарням [61].

Умови пандемії ставили перед Німеччиною виклик забезпечити інвестиції, капітал та медичне обслуговування на високому рівні. У Франції план заходів щодо пандемії включав відстрочення соціальних та податкових платежів, забезпечення відстрочення платежів за газ, електроенергію, воду та оренду, фінансову допомогу мікропідприємствам та самозайнятим особам, розширення кредитування бізнесу, перегляд погашення банківських кредитів, підтримку неповної зайнятості, підтримку Центру посередництва для бізнесу у вирішенні спорів із клієнтами та постачальниками, а також скасування штрафних санкцій за затримки в системі державних закупівель. План заходів у Франції був зосереджений на податковому регулюванні та кредитуванні з метою ліквідації негативних наслідків пандемії.

В умовах пандемії, США, Німеччина, Франція та Китай прийняли ряд заходів для підтримки своїх економік. Серед загальних рис можна виділити відсутність безоплатної допомоги та поєднання фіскальних і кредитних заходів, спрямованих як на виробництво, так і на споживання валового внутрішнього продукту. Також до заходів належить цільова підтримка.

Проте, деякі країни не прийняли антикризових заходів через недостатній аналіз ефективності, витрат та переваг. Це може призвести до ситуації, коли вартість заходів на припинення наслідків пандемії перевищить вартість прямих збитків для суб'єктів господарювання, які не отримали державної підтримки.

Оскільки головним завданням регуляторів був запуск економіки, пропонується розглянути основні заходи грошово-кредитної політики, які були застосовані зарубіжними країнами під час пандемії. Інформація про ці заходи представлена в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2. Основні заходи грошово-кредитної політики за умов кризи 2020 року.

США	ЄС	Китай
Регулятор		
Федеральна Резервна система США	Європейський Центральний Банк	Народний банк Китаю
Заходи грошово-кредитної політики під час пандемії 2020 р.		
Зниження ключової ставки до 0,25%	Збереження базової процентної ставки на рівні 0%	Зниження ставки за кредитами до 3,85% на рік, до 4,65% на 5 років
Операції РЕПО на суму 500 млрд. дол.	Збільшення запозичень банками на 1 трлн євро для надання кредитів фірмам та домогосподарствам	Операції зворотного РЕПО на 1,2 трлн юанів
Викуп облігацій: – державні – 500 млрд дол. - Іпотечні - 200 млрд дол. – корпоративних – 10 млрд дол.	Збільшення портфеля облігацій: – викуп державних та корпоративних облігацій на суму 750 млрд євро	НБК направив 400 млрд юанів (56,1 млрд дол.) на викуп кредитів, виданих регіональними банками
Зниження нормативу обов'язкових резервів до 0%	Послаблення правил програми додаткових кредитних вимог	Зниження резервної вимоги на 50 базисних пунктів для 6 найбільших банків

Джерело: складено авторами на основі даних [86]

Згідно з даними у таблиці 3.2, основними інструментами грошово-кредитної політики розвинених країн є зниження ключових процентних ставок, додатковий викуп облігацій, пом'якшення резервних вимог та надання додаткової короткострокової ліквідності через угоди РЕПО.

Незважаючи на очікувану інфляцію, застосування таких заходів, як зниження ключових процентних ставок, додатковий викуп облігацій, пом'якшення резервних вимог та надання додаткової ліквідності через угоди РЕПО, не призводить до значного зростання інфляції. Федеральна резервна система США та Європейський центральний банк направляли зайві кошти в економіку країни, але ці кошти можуть відтікати за межі країн, знецінюючи ліквідність інших валют та передаючи їм інфляційні ризики. Такі ж заходи

були вжиті в період кризи 2008 р. і не спричинили значного зростання інфляції, а допомогли економіці відновитися.

Пропонуємо розглянути зміни в оподаткуванні, які відбулися в Україні через війну та вплинули на сплату податків та податкові перевірки, що забезпечило швидке відновлення діяльності українських підприємств. Для цього проаналізуємо головні зміни в сплаті податків, які зображені на рис. 3.13.

Рисунок 3.13. Особливості сплати податків в Україні в умовах воєнного стану.

Джерело: складено авторами на основі даних [89]

Отже, з початку війни в Україні було прийнято низку законів щодо внесення змін до Податкового Кодексу, які сприяли швидкому відновленню діяльності українських підприємств. За допомогою цих змін бізнес може ефективно працювати на економічному фронті та підтримувати Збройні Сили України своїми податками.

ВИСНОВКИ

Під час написання дипломної роботи ми провели комплексний аналіз впливу фінансових кризових явищ на світову та вітчизняну економіку та дослідили основні напрямки для мінімізації наслідків кризи.

У першому розділі нашої дипломної роботи були проаналізовані теоретико-методологічні засади впливу кризових явищ на світові та вітчизняні економіки. Ми визначили, що фінансова криза проявляється на фінансових ринках та у фінансовому секторі, а її основні ознаки полягають у різкому зростанні відсоткової ставки, збільшенні кількості проблемних банків і небанківських фінансових інститутів, зростанні кількості проблемних боргів, значному скороченні кредитування та появі пов'язаних між собою банкрутств.

Кризи, що виникають у світовій економіці, завжди негативно відбиваються на протіканні глобальних процесів і стають причиною крахів не лише підприємств, а й країн. Наш досліджений приклад – COVID-19 - уже має відчутний вплив на глобальне бізнес-середовище. На сьогодні ми стоїмо на межі нової економічної кризи. Ситуація в світі вкрай нестабільна, і зміни, що відбуваються кожен день, з такою ж частотою змінюють думки фахівців. Пандемія, що почалася у 2020 році, мала істотний вплив на подальший розвиток світового бізнес-середовища. Не лише компанії, а й країни змушені були адаптуватися до нових трендів у веденні бізнесу, головними з яких є онлайн-торгівля та тотальна цифровізація світової економіки.

На основі аналізу теоретичних робіт економістів можна виділити інші ознаки, що свідчать про можливість початку світової економічної кризи. Посилення політичних розбіжностей поряд із зростанням дисбалансів світової економіки здатне посилити вплив негативних факторів, що в підсумку посилять ризик початку нової світової кризи.

У другому розділі нашого дослідження ми проаналізували вплив фінансових криз на структурні процеси в економіках України та світу.

Зосередившись на війні в Україні, яка розпочалася у 2022 році, ми дослідили, як ця криза впливає на світовий ринок продовольства та енергетичних товарів.

Початок війни в Україні 24 лютого 2022 року став не тільки болючою подією в історії нашої країни, але й відзначився як початок нового етапу в економіці. Наслідки війни для українського бізнесу непорівнянні з кризою 2008 року або пандемією, адаптуватися до них або прийняти їх дуже складно. Війна призвела до втрат української економіки близько 30-50% виробничих потужностей на сході країни. Зруйновано не лише великі фабрики та заводи, а й всю міську інфраструктуру, яка забезпечувала життєдіяльність міст.

Зазначили, що українські підприємства починають пристосовуватись до нових реалій своєї роботи та швидко реагувати на зміни, використовуючи можливості, що надає їм держава.

У третьому розділі ми проаналізували досвід боротьби з фінансовою кризою у розвинених країнах та дослідили заходи, які приймає український уряд для відновлення економіки нашої держави. Можна виділити загальні риси заходів підтримки економіки у США, Німеччині, Франції та Китаю, серед яких - поєднання фіскальних та кредитних заходів, підтримка виробництва та споживання валового внутрішнього продукту, а також цільова підтримка. Відсутність ефективних антикризових заходів може бути пов'язана з недостатньою ретельністю підрахунку їх ефективності та оцінки витрат та переваг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Kindleberger C., Aliber R. Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises, New York: Basic Books, 1978. 355 p.
2. Гриценко В. Світова фінансова криза: діагностика та нові підходи до виживання на фінансовому ринку / В. Гриценко // Вісник НБУ. – 2011. - №2. – С.20-26.
3. Барановський О.І. Сутність і різновиди фінансових криз / О.І. Барановський // Фінанси України. – 2009. – № 5.
4. Богдан Т. Глобальні ризики боргового «нависання» у розвинутих країнах і засоби їх мінімізації. Вісник Національного банку України. 2014. № 6. С. 39–46
5. Claessens S., Kose M.A. Financial Crises: Explanations, Types, and Implications. IMF Working Paper. WP/13/28 (2013) URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp1328.pdf> (дата звернення: 09.04.2023)
6. Davis, Ph. E. Towards a Typology for Systemic Financial Instability / Ph. E. Davis. Economics and Finance Section, School of Social Sciences, Brunel University and NIESR. London, Public Policy Discussion Papers 03-20. Nov. 2003.
7. Radelet, S. The East Asian Financial Crisis: Diagnosis, Remedies, Prospects / S. Radelet, J. Sachs // Brookings Papers on Economic Activity, Economic Studies Program, The Brookings Institution. 1998. Vol. 29 (1). P. 1–74.
8. Eichengreen, B. The anatomy of financial crises / B. Eichengreen, R. Portes. Cambridge, Massachusetts : National Bureau of Economic Research, 1987. NBER WP 2126.
9. Goldfajn, I. Capital Flows and the Twin Crises: The Role of Liquidity / I. Goldfajn, V. Rodrigo. Working Paper WP/97/87. Washington DC : IMF, 1997.
10. Financial Crises: Characteristics and Indicators of Vulnerability. World Economic Outlook. IMF. Washington, 1998. P. 74–97.

11. Schwartz, A. I. (2008). Real and Pseudo-Financial Crises. F. Capie, G. E. (Eds.), *Financial Crises and the World Banking System* (pp. 1-124). Palgrave Macmillan.
12. Osband, K., & Van Rijckeghem, C. (2000). Safety from Currency Crashes. *IMF Staff Papers*, 47(2), 238-258.
13. Тивончук, І. О., Стецюк, П. І., & Тивончук, О. І. (2011). Фінансові кризи: аналіз причин та механізмів їх прояву. URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Ekonomika/2011_698/16.pdf. (дата звернення: 09.04.2023)
14. Laeven, L., & Valencia, F. (2010). Resolution of Banking Crises: The Good, the Bad, and the Ugly. *IMF Working Papers*, 10(146).
15. Mishkin, F., & White, E. (2002). U.S. Stock Market Crashes and Their Aftermath: Implications for Monetary Policy. NBER Working Papers No. 8992, National Bureau of Economic Research, Inc.
16. Педь, І. В., Лисенков, Ю. М., & Ящук, С. П. (б. р.). Світові фінансово-банківські кризи: особливості та причини виникнення. Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». URL: <http://economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=1248> (дата звернення: 10.04.2023)
17. Sornette, Didier and Cauwels, Peter. "Financial Bubbles: Mechanisms and Diagnostics." Swiss Finance Institute Research Paper No. 14-28, April 8, 2014. SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2423790> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2423790>.
18. Goldfajn, I., & Rodrigo, V. (1997). Capital Flows and the Twin Crises: The Role of Liquidity. Working Paper WP/97/87. Washington DC: IMF.
19. Liu, Y., Wei, Y., Wang, Q., & Liu, Y. (2022). International stock market contagion during the COVID-19 pandemic. *Finance Research Letters*, 45, 102145. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2021.102145>

20. Antonakakis, N., Gupta, R., Kollias, C., & Papadamou, S. (2017). Geopolitical risks and the oil-stock nexus over 1899–2016. *Finance Research Letters*, 23, 165-173. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2017.07.017>
21. Qadan, M., & Nama, H. (2018). Investor sentiment and the price of oil. *Energy Economics*, 69, 42–58. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2017.10.035>
22. Kanjilal, K., & Ghosh, S. (2017). Dynamics of crude oil and gold price post 2008 global financial crisis: New evidence from threshold vector error-correction model. *Resources Policy*, 52, 358–365. <https://doi.org/10.1016/j.resourpol.2017.04.001>
23. Atif, M., Rabbani, M. R., Bawazir, H., Hawaldar, I. T., Chebab, D., Karim, S., & AlAbbas, A. (2022). Oil price changes and stock returns: Fresh evidence from oil exporting and oil importing countries. *Cogent Economics & Finance*, 10(1), 2018163. <https://doi.org/10.1080/23322039.2021.2018163>
24. Rabbani, M. R., Mohd, A., Ali, M., Rahiman, H. U., Atif, M., Zulfikar, Z., & Naseem, Y. (2021). The response of Islamic financial service to the COVID-19 pandemic: The open social innovation of the financial system. *Journal of Open Innovation, Technology, Market, and Complexity*, 7(1), 85. <https://doi.org/10.3390/joitmc7010085>
25. Miah, M. D., Suzuki, Y., & Uddin, S. M. S. (2021). The impact of COVID-19 on Islamic banks in Bangladesh: A perspective of Marxian "circuit of merchant's capital". *Journal of Islamic Accounting and Business Research*, 12(7), 1036–1054. <https://doi.org/10.1108/JIABR-11-2020-0345>
26. Hassan, M. K., Djajadikerta, H. G., Choudhury, T., & Kamran, M. (2021). Safe havens in Islamic financial markets: COVID-19 versus GFC. *Global Finance Journal*, 54, 100643. <https://doi.org/10.1016/j.gfj.2021.100643>
27. РБК (2019). "На рынке госдолга США сработал последний индикатор будущей рецессии". URL: https://www.rbc.ru/economics/14/08/2019/5d53e34e9a79471e0a1a3ba5?utm_source=yxnews&utm_medium=desktop&utm_referrer=https%3A%2F%2Fyandex.ru%2Fnews (дата звернения: 11.04.2023)

28. Investing.com (2022). "Курс акций компании FedEx 2007-2022". URL: <https://ru.investing.com/equities/fedex-corp-chart> (дата звернення: 12.04.2023)
29. CNBC (2019). "Paul Krugman expects a global recession this year, warns 'we don't have an effective response'". URL: <https://www.cnbc.com/2019/02/11/paul-krugman-warns-of-a-possible-global-recession-this-year-or-in-2020.html> (дата звернення: 12.04.2023)
30. ЄЦБ (2019). "Key ECB interest rates". URL: https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/key_ecb_interest_rate/html/index.en.html (дата звернення: 22.04.2023).
31. Perez, К. (2011). "Technological revolution and financial capital. The dynamics of bubbles and periods of prosperity".
32. Chadha, J. S., Corrado, L., Meaning, J., & Schuler, T. (2021). "Monetary and fiscal complementarity in the Covid-19 pandemic". URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2588~c6429ec7d5.en.pdf> (дата звернення: 22.04.2023).
33. "7 наслідків виходу Великобританії з ЄС." Volyn News. <https://www.volynnews.com/news/policy/7-naslidkiv-vykhodu-velykobrytaniyi-z-yeu/> (дата звернення: 22.04.2023).
34. ECB Euro Reference Exchange Rates. (2023). URL: https://www.ecb.europa.eu/stats/policy_and_exchange_rates/euro_reference_exchange_rates/html/eurofxref-graph-usd.en.html (дата звернення: 22.04.2023).
35. World Bank. (n.d.). Imports of goods and services (current US\$). URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NE.IMP.GNFS.CD> (дата звернення: 23.04.2023).
36. Macrotrends. (2020). World Trade to GDP Ratio 1970-2022. URL: <https://www.macrotrends.net/countries/WLD/world/trade-gdp-ratio#:~:text=Trade%20is%20the%20sum%20of,a%201.65%25%20increase%20from%202017> (дата звернення: 22.04.2023).

37. Kuo, Ming-Chi. "Kuo: iPhone shipments to drop 10% due to coronavirus outbreak." URL: <https://9to5mac.com/2020/02/02/kuo-iphone-shipments-drop-coronavirus/> (дата звернення: 22.04.2023).
38. BBC News. Oil. URL: <https://www.bbc.com/news/topics/cmjpi223708t/oil> (дата звернення: 23.04.2023).
39. Ціна на золото (2023). Investing.com. <https://www.investing.com/commodities/gold-historical-data> (дата звернення: 11.04.2023)
40. FAO stat website. (2022) URL: <https://www.fao.org/faostat/en/#data> (дата звернення: 23.04.2023).
41. FAO Food Price Index website. (2022) URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (дата звернення: 23.04.2023).
42. Latifundist.com. "Топ-10 країн виробників пшениці в 2021/22 МР." URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-virobnikiv-pshenitsi-v-2021-22-mr> (дата звернення: 23.04.2023).
43. Kurkul.com "Світовий ринок ячменю - найбільші експортери та імпортери." URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/594-svitoviy-rinok-yachmenyu---naybilshi-eksporter-ta-importer> (дата звернення: 23.04.2023).
44. Rabobank. "Beer and the Russia-Ukraine Conflict." URL: <https://research.rabobank.com/far/en/sectors/beverages/beer-and-the-russia-ukraine-conflict.html> (дата звернення: 23.04.2023).
45. CME Group. "CHICAGO SRW WHEAT FUTURES QUOTES." URL: <https://www.cmegroup.com/markets/agriculture/grains/wheat.quotes.html> (дата звернення: 23.04.2023).
46. Financial Times. "Russia's invasion to have 'enormous impact' on world food supplies." URL: <https://www.ft.com/content/ad225932-5600-432f-b8bf-e31b8050c73a> (дата звернення: 23.04.2023).
47. Associated Press. "Ukraine bans exports of wheat, oats and other food staples March 9, 2022." URL: <https://apnews.com/article/russia-ukraine-business->

[europe-global-trade-38159046f7744b8c660ee7582dd392bf](https://www.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table?table=1000001) (дата звернення: 23.04.2023).

48. Food and Agriculture Organization of the United Nations. (2022). The world is at a critical juncture. URL: <https://www.fao.org/state-of-food-security-nutrition/en/> (дата звернення: 24.04.2023).

49. The National. (2022, March 13). Fertiliser prices continue to rise as Russia-Ukraine conflict goes on. URL: <https://www.thenationalnews.com/business/energy/2022/03/13/fertilizer-prices-continue-to-rise-amid-russia-ukraine-conflict/> (дата звернення: 24.04.2023).

50. Investing.com. "Investing.com - Brent Oil." <https://www.investing.com/commodities/brent-oil> (дата звернення: 22.04.2023).

51. Дорійчук, Д. (2022, May). Прямі збитки України, завдані ворогом, наближаються до 100 мільярдів доларів. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2022/05/19/687210/> (дата звернення: 26.04.2023).

52. Center for Information and Documentation. "State Needs and Prospects of Business in the Conditions of War (April 2023).", URL: <https://cid.center/state-needs-and-prospects-of-business-in-the-conditions-of-war-april-2023/> (дата звернення: 22.04.2023).

53. National Bank of Ukraine. (2022). Статистика зовнішнього сектору України [Statistics of the External Sector of Ukraine]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/sector-external>

54. Національний банк України. "Архів рішень Національного банку України." URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/archive-rish> (дата звернення: 22.04.2023).

55. Minfin.com.ua. "Динаміка ВВП України." Minfin.com.ua, доступно на: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 22.04.2023).

56. Minfin.com.ua. "Експорт та імпорт України." Minfin.com.ua, доступно на: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/eximp/> (дата звернення: 22.04.2023).

57. Minfin.com.ua. "Зовнішній борг України." Minfin.com.ua, доступно на: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/foreigndebt/> (дата звернення: 22.04.2023).

58. International Labour Organization (2021). "Leading business in times of Covid crisis Analysis of the activities of employer and business membership organizations in the COVID-19 pandemic and what comes next". URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_766658.pdf (дата звернення: 22.04.2023).

59. Chadha, J. S., Corrado, L., Meaning, J., & Schuler, T. (2021). Monetary and fiscal complementarity in the Covid-19 pandemic. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scpwps/ecb.wp2588~c6429ec7d5.en.pdf> (дата звернення: 30.04.2023).

60. Sanfey, P., Milatovic, J., Kresic, A., & Cracan, R. (2021). Support for SMEs in the COVID-19 crisis: The case of China. URL: <https://www.ebrd.com/what-we-do/economic-research-and-data/cse-economists/support-%20for-smes-in-the-COVID19-crisis-the-case-of-china.html> (дата звернення: 30.04.2023).

61. International Labour Organization (2021) "Leading business in times of Covid crisis: Analysis of the activities of employer and business membership organizations in the COVID-19 pandemic and what comes next." URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_dialogue/---act_emp/documents/publication/wcms_766658.pdf (дата звернення: 30.04.2023).

62. Macrotrends (2022). "World Inflation Rate 1981-2022". URL: <https://www.macrotrends.net/countries/WLD/world/inflation-rate-cpi> (дата звернення: 22.04.2023).

63. Vivchar, O. I. (2009). Основні аспекти підвищення ефективності зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Галицький економічний вісник, (2), 30. (дата звернення: 23.04.2023).

64. Martin, W. (2018, July 15). A Troubling Lesson From the 1930s Suggests Trump's Trade War Will Damage the World for Decade. Business

Insider. URL: https://finance.yahoo.com/news/troubling-lesson-1930s-suggests-trump-0715006.html?guccounter=1&guce_referrer=aHR0cHM6Ly93d3cuZ29vZ2xILmNvbS8&guce_referrer_sig=AQAAAKi0u7sNXQ7HFQTf-VB8xxLwr4t1Nokpiq29waLdokHeKZJIYyqwOhr7TfaHch9U3jF3uLbc-3rYCOX3qkaNt9M1cZHGJKDvvlETzN8rJmxc3pV84dBrthAVTjemtL-JBDqqIThgYhH_miBKuqYtAietbcPY9upOYrrsre5m6-St (дата звернення: 22.04.2023).

65. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2020). G20 International trade. URL: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MEI_TRD (дата звернення: 22.04.2023).

66. Jones, L., Brown, D., & Palumbo, D. (2020, March 12). Coronavirus: A visual guide to the economic impact. BBC. URL: <https://www.bbc.com/news/business-51706225> (дата звернення: 22.04.2023).

67. United Nations Conference on Trade and Development. (n.d.). The Impact of the COVID-19 Pandemic on Trade and Development: Lessons Learned. URL: https://unctad.org/system/files/official-document/osg2022d1_en.pdf (дата звернення: 22.04.2023).

68. Trading Economics. "Price for an ounce of fine gold (average price) from April 2020 to April 2021." URL: <https://tradingeconomics.com/commodity/gold> (дата звернення: 23.04.2023).

69. Правительство России. "Правительство ввело временный запрет на экспорт сахара и зерновых." URL: <https://government.ru/news/44807/> (дата звернення: 24.04.2023).

70. FAO. "Low-Income Food-Deficit Countries (LIFDCs) - List updated June 2021." URL: <https://www.fao.org/countryprofiles/lifdc/en/> (дата звернення: 24.04.2023).

71. World Food Programme. URL: <https://ru.wfp.org/> (дата звернення: 24.04.2023).

72. Belhaj, F. (2022). Compounded stress: The impact of the war in Ukraine on the Middle East and North Africa [Web log post]. URL: <https://blogs.worldbank.org/arabvoices/compounded-stress-impact-war-ukraine-middle-east-and-north-africa?sfw=pass1651392000> (дата звернення: 24.04.2023).
73. Organisation for Economic Co-operation and Development. (2022, May 4). Consumer Prices, OECD. URL: <https://www.oecd.org/newsroom/consumer-prices-oecd-updated-4-may-2022.htm> (дата звернення: 27.04.2023).
74. Macrotrends LLC. (2022). Crude Oil Prices - 70 Year Historical Chart. URL: <https://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart> (дата звернення: 24.04.2023).
75. Голобородько, Я. (2022). Війна в Україні: економіка, бізнес, логістика, допомога [Web log post]. URL: <https://trans.info/ru/viyna-v-ukrayini-ekonomika-biznes-logistika-dopomoga-279148> (дата звернення: 26.04.2023).
76. National Bank of Ukraine. (2022). Облікова ставка НБУ [NBU Accounting Rate]. URL: <https://bank.gov.ua/ua/monetary/archive-rish> (дата звернення: 27.04.2023).
77. Minfin. (n.d.). Валовий внутрішній продукт (ВВП) в Україні [Gross Domestic Product (GDP) in Ukraine]. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/> (дата звернення: 27.04.2023).
78. Національний банк України. Офіційний курс гривні щодо іноземних валют (2021). URL: <https://bank.gov.ua/ua/markets/exchangerates> (дата звернення: 27.04.2023).
79. Trading Economics. Ukraine Inflation Rate, веб-сайт (2022). URL: <https://tradingeconomics.com/ukraine/inflation-cpi> (дата звернення: 27.04.2023).
80. Macrotrends. World Inflation Rate 1981-2022 (2022). URL: <https://www.macrotrends.net/countries/WLD/world/inflation-rate-cpi> (дата звернення: 27.04.2023).

81. Організація Об'єднаних Націй. FAO Food Price Index веб-сайт (2022). URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/foodpricesindex/en/> (дата звернення: 29.04.2023).
82. Statista. Monthly inflation rates in developed and emerging countries from December 2020 to March 2022 (2022). URL: <https://www.statista.com/statistics/1034154/monthly-inflation-rates-developed-emerging-countries/> (дата звернення: 29.04.2023).
83. Зеркало недели. Білий дим закликає виробників мікросхем готуватися до перебоїв поставок матеріалів із Росії, що зачепить і українських експортерів (2023). URL: <https://zn.ua/ukr/WORLD/bilij-dim-zaklikaje-virobnikiv-mikroskhem-hotuvatisja-do-perebojiv-postavok-iz-rosiji-shcho-zachepit-i-ukrajinskikh-eksporteriv.html> (дата звернення: 29.04.2023).
84. Finbalance. ЕКСПОРТ ІТ-ПОСЛУГ ЗРІС У 2021 РОЦІ НА 36% - ДО \$6,8 МЛРД (2023). URL: <https://finbalance.com.ua/news/eksport-it-poslug-zris-u-2021-rotsi-na-36---do-68-mlrd> (дата звернення: 29.04.2023).
85. DLF. ІТ в Україні: цифри, перспективи та бар'єри (2021). URL: <https://dlf.ua/ua/it-v-ukrayini-tsifri-perspektivi-ta-bar-yeri/> (дата звернення: 29.04.2023).
86. Organisation for Economic Co-operation and Development. COVID-19 Government Financing Support Programmes for Business (2021). URL: <https://www.oecd.org/finance/COVID-19-Government-Financing-Support-Programmes-for-Businesses-2021-Update.pdf> (дата звернення: 30.04.2023).
87. Brookings Institution. "Fed response to COVID-19." (2021) URL: <https://www.brookings.edu/research/fed-response-to-covid19/> (дата звернення: 30.04.2023)
88. Simmons & Simmons LLP. (2021). France business support guidance. URL: <https://www.simmons-simmons.com/en/features/coronavirus-covid-19/ck8a77u3w14qg0a98se7bkm2r/government-and-regulatory-covid-19-ck8751rvl0spq0a88ae978fcv/government-measures-to-support->

business/ck8emk5wi12a90988vbm5kego/france-business-support-guidance (дата звернення: 30.04.2023).

89. Державна податкова служба України. (2023). Податки під час війни URL: <https://tr.tax.gov.ua/media-ark/local-news/print-581820.html> (дата звернення: 01.05.2023).

90. Ivashina, V., & Sharfstein D. (2008). Bank Lending During the Financial Crisis of 2008. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1297337